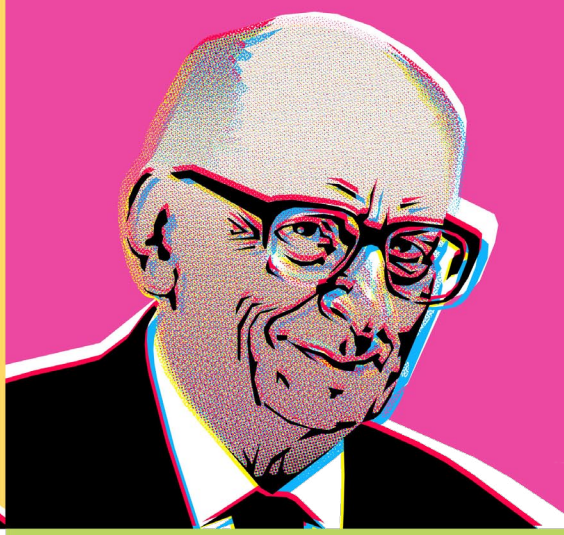

WŁADYSŁAW BARTOSZEWSKI 1922–2015

Widerstand – Erinnerung – Versöhnung

Pod prąd – Pamięć – Pojednanie

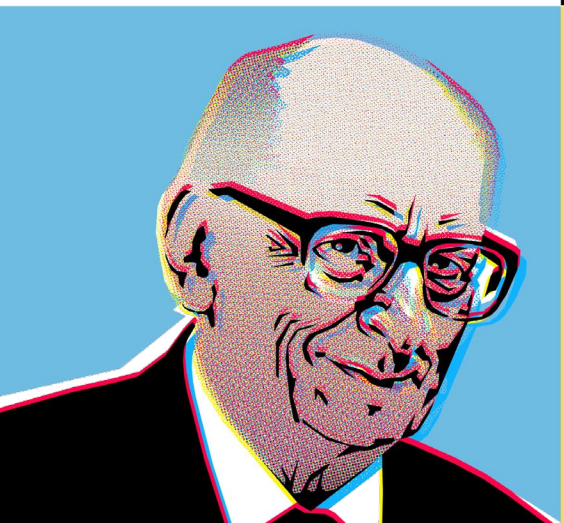

Marcin Barcz

SPUREN EINES BRÜCKENBAUERS

Eine Ausstellung auf Deutschland-Reise

ŚLADAMI BUDOWNICZEGO MOSTÓW

Wystawa w podróży po Niemczech

INHALT

Zum Geleit: Ein Wegbereiter der Versöhnung 5
Wstęp: Wędrowiec pojednania

Vorgeschichte und Inhalt 6
Historia i treść wystawy

Hamburg 28
16. Oktober – 20. November
16 października – 20 listopada 2018 r.

Dresden 36
10. Januar – 23. Februar 2019
10 stycznia – 23 lutego 2019 r.

Impressum
Herausgeber / Wydawca – 08/2019:
Deutsch-Polnische Gesellschaft Berlin e. V.
www.dpgberlin.de
www.bartoszewski-initiative.de

Gestaltung und Satz / Koncepcja i skład:
Gustaf Mossakowski, koenige.org
Titelgrafik / Grafika na okładce:
Wieslaw Smetek, smetek.de
Photos / Zdjęcia: Grzegorz Roginski: 4, 50;

SPIS TREŚCI

Berlin 12
12. Juli – 30. August 2018
12 lipca – 30 sierpnia 2018 r.

Magdeburg 22
4. – 28. September 2018
4 – 28 września 2018 r.

Görlitz 43
8. März – 13. April 2019
8 marca – 13 kwietnia 2019 r.

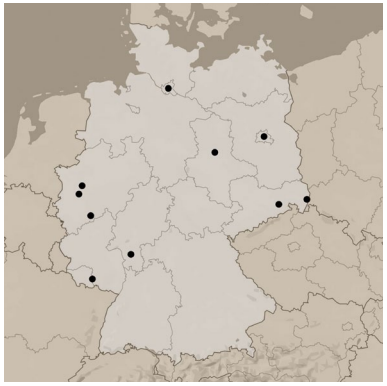

Standorte der Ausstellung 48
Lokalizacje wystawy
Literaturempfehlungen
Lektura uzupełniająca

Jacek Pietrowski: 13, 18l, 19r, 20, 21; Gustaf Mossakowski: 14; Marcin Barcz: 10, 15, 25, 29, 31, 38, 40, 44; Jan Oliver Koch: 16, 17, 18r, 19l, 20; Archiv W. Bartoszewski/ Archiwum W. Bartoszewskiego 23, 24, 37;

Anita Baranowska-Koch: 26, 27; Felix Schaefer: 35; Archiv DPG Sachsen/ Archiwum Tow. Niemiecko-Polskiego Saksoni: 36; Renata Burdosz: 43, 46, 47
Auflage / Nakład: 1000

„Bartoszewski? Nie gehört …“ – der schwer auszusprechende Name ist heutzutage nicht allgemein geläufig, auch nicht unter den Passagieren des Berlin-Warschau-Expresses, die sich beim Überqueren der deutsch-polnischen Grenze höchstens Sorgen um Verspätung aufgrund von Gleisarbeiten machen müssen. Dabei war Władysław Bartoszewski wohl der unermüdlichste Wanderer zwischen den Welten. Bereits in schwierigen Zeiten weckte er das gegenseitige Interesse, veränderte die Betrachtungsweise, half die Augen füreinander zu öffnen und die Stimmen von jenseits des nicht nur Eisernen Vorhangs sondern auch mentaler Barrieren wahrzunehmen. An unzähligen Orten in Deutschland hielt er Vorträge, stellte eigene Publikationen vor, schuf Vertrauen und knüpfte Freundschaften. Mit seinen Worten baute er Brücken. Ein wahrer Wegbereiter des nach dem Kriegstrauma erwachenden gemeinsamen Europas.

EIN WEGBEREITER DER VERSÖHNUNG

Heute erinnert an Władysław Bartoszewski eine Ausstellung, die ursprünglich für die Kanzlei des polnischen Premierministers in Warschau geschaffen und im Herbst 2015 dort im Foyer eröffnet wurde. Im Jahre 2017 finanzierte die Stiftung für deutsch-polnische Zusammenarbeit die Übersetzung der polnischen Originaltexte. Dank der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Berlin und mit Unterstützung verschiedener Organisationen vor Ort reist die Ausstellung seit Juli 2018 quer durch Deutschland. Auf diese im Sommer 2018 begonnene Wanderung laden wir Sie auch in der vorliegenden Begleitbroschüre ein. In der Hoffnung, ab und zu auf die Frage nach Bartoszewski dann doch die Antwort zu hören: „Klar! Kenne ich …“

„Bartoszewski? Nie znam…“ – to trudne do wymówienia nazwisko nie jest dzisiaj powszechnie znane, nawet wśród pasażerów ekspresu z Warszawy do Berlina, którzy przy przekraczaniu granicy polsko-niemieckiej miewają powody do zmartwienia co najwyżej z powodu opóźnień wywołanych pracami na torach. Tymczasem Władysław Bartoszewski był najbardziej niestrudzonym wędrowcem pomiędzy dwoma światami: już w najtrudniejszych czasach budził wzajemne zainteresowanie, zmieniał postrzeganie, pomagał otworzyć na siebie oczy i wsłuchać się w głosy zza nie tylko żelaznej, ale i mentalnej kurtyny. W niezliczonych miejscach Niemiec wygłaszał wykłady i prezentował własne publikacje. Tworzył zaufanie i nawiązywał przyjaźnie. Wszystko to w mozolnej pracy nad mostem z wypowiedzianych bądź spisanych słów. Prawdziwy pielgrzym budzącej się po wojennej traumie wspólnej Europy.

WĘDROWIEC POJEDNANIA

Dzisiaj o Władysławie Bartoszewskim przypomina wystawa, która powstała w polskiej Kancelarii Premiera w Warszawie i została tam otwarta jesienią 2015 r. W roku 2017 Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej sfinansowała tłumaczenie oryginalnych polskich tekstów. Od lipca 2018 r., dzięki Towarzystwu Niemiecko-Polskiemu w Berlinie i ze wsparciem różnych lokalnych organizacji wystawa podróżuje przez całe Niemcy. Na tę rozpoczętą latem 2018 roku wędrówkę zapraszamy również w niniejszej broszurze. Z nadzieją, że od czasu do czasu na pytanie o Bartoszewskiego usłyszymy jednak odpowiedź: „Jasne! Znam…“

VORGESCHICHTE UND INHALT DER AUSSTELLUNG

Die Ausstellung „Władysław Bartoszewski 1922–2015. Widerstand – Erinnerung – Versöhnung“ widmet sich dem Lebenswerk Bartoszewskis. Erstmals wurde sie im September 2015 im Warschauer Sitz der polnischen Regierung der Öffentlichkeit präsentiert, wo Bartoszewski bis zum Ende seines 93-jährigen Lebens beruflich tätig war. Die Ausstellungsmacher wollten die Biografie des im April 2015 verstorbenen ehemaligen polnischen Außenministers, Diplomaten und Historikers nicht in der traditionellen Form eines chronologischen Lebenslaufs darstellen, sondern in erster Linie auf jene Bereiche aufmerksam machen, die für ihn selbst am wichtigsten waren und den besten Einblick in seine facettenreiche Persönlichkeit geben. Weil Władysław Bartoszewski jahrzehntelang aktiv an wichtigen historischen Prozessen beteiligt war, ist diese Ausstellung zugleich eine Erzählung über die neueste polnische und mitteleuropäische Geschichte. In Bartoszewskis Biografie spiegeln sich die Schattenseiten und Hoffnungsschimmer der miteinander verwobenen deutsch-polnisch-jüdischen Geschicke im 20. Jahrhundert wider. Zugleich vermittelt die Ausstellung eine universelle und allgemeinverständliche Botschaft. Sie erzählt vom Widerstand des frei denkenden Menschen gegen jede Form von Unterdrückung und Gleichgültigkeit. Sie erinnert an die Opfer von Verfolgung und verweist auf die Bereitschaft zum Dialog überall dort, wo Verständigung und Versöhnung trotz vergangenen Leids möglich sind.

Aufbau der Ausstellung

Dementsprechend ist die Ausstellung in drei zusammenhängende Bereiche unterteilt: „Widerstand“ (in polnischer Fassung wörtlich: „Gegen den Strom“), „Erinnerung“ und „Versöhnung“.

HISTORIA I TREŚĆ WYSTAWY

Wystawa „Bartoszewski 1922–2015. Pod prąd – Pamięć – Pojednanie” poświęcona jest działalności Władysława Bartoszewskiego. Po raz pierwszy została ona udostępniona publicznie we wrześniu 2015 roku w siedzibie polskiego rządu, gdzie Władysław Bartoszewski pracował zawodowo do końca swego 93-letniego życia. Autorzy wystawy pragnęli przedstawić biografię zmarłego w kwietniu 2015 roku byłego ministra spraw zagranicznych, dyplomaty i historyka nie tyle w tradycyjnej formie chronologicznego życiorysu, lecz przede wszystkim zwracając uwagę na obszary działalności najważniejsze dla samego Władysława Bartoszewskiego i dające zarazem najlepszy wgląd w jego bogatą osobowość. A ponieważ Władysław Bartoszewski przez dziesięciolecia brał czynny udział w najważniejszych wydarzeniach minionych lat, wystawa stanowi jednocześnie opowieść o najnowszej historii Polski i Europy Środkowej. W biografii Bartoszewskiego znajdują odbicie zarówno mroczne, jak i pełne nadziei echa splecionych ze sobą losów Polaków, Niemców i Żydów w XX wieku. Jednocześnie wystawa niesie przesłanie uniwersalne i zrozumiałe dla wszystkich. Opowiada o oporze przepełnionego duchem wolności człowieka wobec wszelkich form ucisku i obojętności w obliczu zła. Przypomina o ofiarach prześladowań i wskazuje na gotowość do dialogu wszędzie tam, gdzie mimo doświadczonego cierpienia możliwe jest porozumienie i po-jednanie.

Struktura wystawy

Wystawa podzielona została na trzy związane za sobą działy tematyczne: „Pod prąd”, „Pamięć” i „Pojednanie”.

Widerstand

Der Ausstellungsteil „Widerstand“ erzählt von Bartoszewskis Untergrundaktivitäten während des Zweiten Weltkriegs im besetzten Warschau. Wir lernen dort den jungen Soldaten der Heimatarmee kennen, den Mitbegründer des Rats für die Unterstützung der Juden („Żegota“), den Redakteur konspirativer Schriften und Teilnehmer am Warschauer Aufstand 1944. Das Kriegsende ist der Anfang eines weiteren Verfolgungskapitels in Bartoszewskis Biografie – diesmal als persona non grata der kom-

Pod prąd

Część zatytułowana „Pod prąd” opowiada o działalności konspiracyjnej Władysława Bartoszewskiego w okupowanej Warszawie podczas II wojny światowej. Poznajemy w niej młodego żołnierza Armii Krajowej, współtwórcę Rady Pomocy Żydom („Żegota”), redaktora podziemnych pism i uczestnika Powstania Warszawskiego. Koniec wojny staje się początkiem kolejnego rozdziału prześladowań w biografii Władysława Bartoszewskiego – tym razem przez władze komunistycznej Polski. Towarzyszymy mu w trakcie łącznie ponad sześcioletniego pobytu w więzieniach (gdzie dzieli celę z byłymi zbrodniarzami hitlerowskimi) i podczas ponownej utraty wolności w obo-

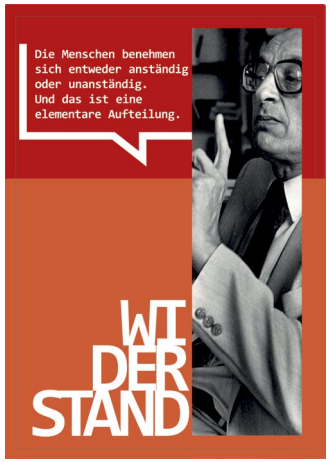

munistischen Machthaber. Wir begleiten ihn während der insgesamt mehr als sechsjährigen Haft, die er in Gefängniszellen teilweise gemeinsam mit deutschen Kriegsverbrechern verbringen muss und sehen den erneuten Verlust seiner Freiheit während des sogenannten Kriegsrechts 1981 im Internierungslager Jaworze. Auch seine oppositionelle Tätigkeit bleibt nicht unerwähnt, darunter die geheime Zusammenarbeit mit der polnischen Abteilung des Senders Radio Free Europe, für den Bartoszewski regelmäßige Berichte verfasste.

Der Bereich „Widerstand“ zeigt einen ungebrochenen Menschen, der unter keinen Umständen bereit war, seine Prinzipien aufzugeben, und der erst im hohen Alter die ersehnte und erkämpfte Freiheit erreichen konnte.

Erinnerung

„Erinnerung“ heißt der Teil der Ausstellung, der die für ihn selbst wohl bedeutendste Lebensaufgabe zeigt: die verstummten Stimmen der Gewaltopfer zu bewahren. Die Gräueltaten sollten nicht in Vergessenheit geraten. Die lebenslange Dokumentationsarbeit begann mit der Entlassung des nicht einmal 20-jährigen Bartoszewski aus zie internowania w Jaworzu po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 roku. Wspomniana jest tu także działalność opozycyjna Władysława Bartoszewskiego, m.in. tajna współpraca z rozgłośnią polską Radia Wolna Europa, dla której przygotowywał on regularne sprawozdania.

Część „Pod prąd” ukazuje człowieka niezłomnego, gotowego w każdych warunkach bronić własnych zasad, któremu dopiero w podeszłym wieku dane było doczekać upragnionej i wywalczonej wolności.

Pamięć

Część „Pamięć” obejmuje rozdział biografii Władysława Bartoszewskiego, który dla niego samego stanowił najważniejszą życiową misję: zachowanie od zapomnienia głosów ofiar prześladowań i okrucieństw popełnionych przez zbrodniarzy. Ta ogromna praca dokumentacyjna rozpoczęła się wiosną 1941 roku wraz ze zwolnieniem niespełna 20-letniego Władysława Bartoszewskiego z niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz (gdzie trafił w wyniku łapanki jesienią 1940 roku, i skąd wypuszczony został najpewniej na skutek interwencji Czerwonego Krzyża). Ocalenie z obozowego piekła stało się dla Władysława Bartoszewskiego życiowym zobowiązaniem do składania świadectwa. Dzięki pomocy swej koleżanki, działającej w konspiracji Hanki Czaki (zamordowanej niedługo później przez gestapo) sporządził pierwszy opublikowany w podziemiu raport z Auschwitz. Także po wojnie kontynuował pracę kronikarza – mimo cenzury pisał o Powstaniu Warszawskim w „Gazecie Ludowej”, „Stolicy” i „Tygodniku Powszechnym”. Opracował listy ofiar terroru hitlerowskiego w Warszawie, jako dziennikarz był obecny podczas ekshumacji ciał z masowych grobów (m.in. w lasach wokół wsi Palmiry), wygłaszał wykłady, dokumentował losy Żydów i

dem Konzentrationslager Auschwitz im Frühling 1941 (in das er nach einer Massenrazzia im Herbst 1940 eingeliefert wurde und das er vermutlich aufgrund der Intervention des Roten Kreuzes schwerkrank verlassen konnte). Das Überleben der Auschwitz-Hölle betrachtete Bartoszewski als lebenslange Verpflichtung, Zeugnis abzulegen. Mit Hilfe seiner im Untergrund tätigen Freundin Hanka Czaki (die kurz darauf von der Gestapo ermordet wurde) verfasste er den ersten illegal publizierten

Auschwitz-Bericht.
Auch nach dem Krieg setzte er seine Dokumentationsarbeit fort: trotz der Zensur veröffentlichte er Artikel über den von Kommunisten gern verschwiegenen Warschauer Aufstand in „Gazeta Ludowa“, „Stolica“ und „Tygodnik Powszechny“. Er stellte Listen der Terroropfer der Deutschen in Warschau zusammen, begleitete als Journalist die Exhumierungen der Massengräber (u. a. in den Wäldern um das Dorf Palmiry), hielt Vorlesungen und dokumentierte das Schicksal der Juden sowie der Hilfe leistenden Polen. Daraus entstanden zahlreiche Bücher, deren Erstauflagen in der Ausstellung gezeigt werden. Bis zum Lebensende engagierte sich Bartoszewski aktiv im Internationalen niosących im pomoc Polaków. Wynikiem były obszerne książki, prezentowane w ramach wystawy. Do końca życia Bartoszewski angażował się w działalność Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej, a kilka lat przed śmiercią uczestniczył w powołaniu Fundacji Auschwitz-Birkenau, dbającej o konserwację i utrzymanie miejsca pamięci. Przez dziesięciolecia niezmienna pozostała zasada Władysława Bartoszewskiego: konieczny warunek przyszłego pojednania to bezkompromisowe rozliczenie z tragiczną przeszłością.

Pojednanie

Trzecia część wystawy przedstawia kolejny z najważniejszych obszarów działalności Władysława Bartoszewskiego, który wielu potomnym pozostaje w pamięci przede wszystkim jako „budowniczy mostów”. Dział „Pojednanie” rozpoczyna opowieść od kontaktów Bartoszewskiego z ocalałymi Żydami po 1945 roku i od jego zdecydowanego zaangażowania przeciw wszelkim przejawom antysemityzmu w powojennej Polsce (wspomnieć należy choćby udział w „Lidze do walki z rasizmem”). Pojawiają się też pierwsze wyróżnienia: Medal Sprawiedliwego za służbę w Radzie Pomocy Żydom,

Auschwitz-Rat und in der wenige Jahre vor seinem Tod von ihm mitbegründeten Stiftung Auschwitz-Birkenau, die sich um die Erhaltung und Restaurierung der Gedenkstätte kümmert. Sein Motto blieb über die Jahrzehnte unverändert: die vollständige Aufarbeitung der tragischen Geschichte ist die Voraussetzung für die künftige Versöhnung.

Versöhnung

Der dritte Ausstellungsbereich ist verbunden mit der wichtigen Lebensaufgabe Władysław Bartoszewskis, der vielen Zeitgenossen als versöhnende Persönlichkeit in Erinnerung bleiben wird. „Versöhnung" erzählt zunächst von Bartoszewskis Kontakten mit jüdischen Überlebenden nach dem Krieg und von seinem entschiedenen Engagement gegen jede Form von Antisemitismus im Nachkriegspolen. Zu erwähnen ist seine Rolle bei der „Liga zum Kampf gegen den Rassismus." Hier kommen auch die ersten Würdigungen zur Sprache: die Medaille der Gerechten unter den Völkern für seinen Dienst im Hilferat für Juden und die ersten Besuche in Israel. Erst in den frühen sechziger Jahren, als Bartoszewski für die weitgehend von der kommunistischen Zensur verschonte Krakauer Wochenzeitschrift „Tygodnik Powszechny" arbeitete, kamen erste Kontakte zunächst vor allem mit kirchlichen Kreisen in Deutschland zustande – Begegnungen mit Vertretern von „Aktion Sühnezeichen" oder „Pax Christi", die bald zur Basis seiner Deutschlandreisen und seines immer weiter reichenden Netzwerks wurden.

Die Verleihung des Friedenspreises des Deutschen Buchhandels im Oktober 1986 wurde für Bartoszewski, nun bereits ein anerkannter Schriftsteller und in Deutschland tätiger Gastprofessor, zum Meilenstein. Allerdings legte er Wert darauf, dass auf dem pierwsze wizyty w Izraelu. Dopiero w początku lat sześćdziesiątych XX wieku, a więc w okresie pracy Władysława Bartoszewskiego w cieszącym się stosunkową swobodą krakowskim „Tygodniku Powszechnym", dochodzi też do jego pierwszych kontaktów niemieckich, początkowo głównie z przedstawicielami kościelnych organizacji w Niemczech – spotkania z członkami „Akcji Znak Pokuty" czy „Pax Christi", które niebawem owocują podróżami do Niemiec i rosnącą siecią osobistych przyjaźni.

Kamieniem milowym w owej niemieckiej działalności staje się przyznanie Władysławowi Bartoszewskiemu – jako uznanemu już w Niemczech pisarzowi i profesorowi honorowemu – prestiżowej Nagrody Pokojowej Księgarzy Niemieckich w październiku 1986 roku. Niezmiennie przywiązuje on zarazem wagę do wspomnianej już zasady, że droga do wspólnej przyszłości prowadzić może jedynie przez

Weg in eine gemeinsame Zukunft stets an das unlängst geschehene Unrecht erinnert werden müsse.

Dieser Ausstellungsteil zeigt auch Bartoszewski in seiner heute wohl bekanntesten Rolle – als Diplomaten, polnischen Botschafter in Österreich, zweimaligen Außenminister und schließlich (in den letzten acht Lebensjahren) als Beauftragten des polnischen Premierministers für den internationalen Dialog, womit hauptsächlich seine Beraterrolle bei Kontakten mit Gesprächspartnern in Deutschland und Israel beschrieben wird.

Zitate

Die drei erwähnten Ausstellungsbereiche werden jeweils mit einer Säule einer lebensgroßen Aufnahme Władysław Bartoszewskis eingeleitet. Diese Bilder zeigen die Charakterfestigkeit Bartoszewskis auch unter schwierigsten Umständen.

Bartoszewski war bekannt für seinen Optimismus, seinen Sinn für Humor und seine genauso humorvollen wie von Lebenserfahrung zeugenden Sprüche. Dies bestätigen seine näheren Freunde übereinstimmend. Die Ausstellung wird von entsprechenden Zitaten begleitet, etwa: *„Ich bleibe Optimist trotz allem"*. Oder: *„Ich liebe meine Landsleute, obwohl sie mich oft in den Wahnsinn treiben"*. Nicht zu vergessen Bartoszewskis Leitmotiv und Lebensmaxime: *„Es lohnt sich, anständig zu sein"*.

Wir laden Sie ein, den Spuren Władysław Bartoszewskis zu folgen. Jemand, der sein Leben lang für die Erinnerung an andere, gegen Ungerechtigkeit oder Gleichgültigkeit und für ein friedliches Miteinander kämpfte, darf nun selbst nicht in Vergessenheit geraten. Auch deshalb, weil sein Leben viele immer noch aktuelle Hinweise und nicht wenige Warnungen für uns bereithält.

pamięć o wyrządzonych tak niedawno okrucieństwach.

Ta część wystawy ukazuje także Bartoszewskiego w jego najbardziej chyba znanej roli – jako dyplomatę, polskiego ambasadora w Austrii, dwukrotnego ministra spraw zagranicznych i wreszcie (w ostatnich ośmiu latach życia) jako pełnomocnika premiera do spraw dialogu międzynarodowego (odgrywającego przede wszystkim istotną rolę doradcy w kontaktach z Niemcami i Państwem Izrael).

Cytaty

Każdą ze wspomnianych trzech części wystawy otwiera kolumna z wizerunkiem Władysława Bartoszewskiego. Ukazują one człowieka, który zmienia się wprawdzie wraz z upływem lat, lecz nawet w najtrudniejszych warunkach zachowuje niezmienną siłę charakteru.

Władysław Bartoszewski słynął także ze swego optymizmu, poczucia humoru i (co zgodnie potwierdzają jego przyjaciele) tyleż zabawnych, co przesiąkniętych głębokim życiowym doświadczeniem wypowiedzi. Nieodłączny element wystawy stanowią zatem jego cytaty, takie jak: *„Pozostaję umiarkowanym optymistą"* czy *„Kocham moich rodaków, choć czasem doprowadzają mnie do cholery"*. Nie można też zapominać o najbardziej znanej życiowej zasadzie i maksymie Władysława Bartoszewskiego: *„Warto być przyzwoitym"*.

Zapraszamy do podążania śladami Władysława Bartoszewskiego. Warto pamiętać o kimś, kto sam poświęcił długie życie pamięci o innych, walce przeciw niesprawiedliwości i dążeniu do pojednania. Warto też poszukać w opowiedzianej w ramach niniejszej wystawy biografii Władysława Bartoszewskiego wielu wciąż aktualnych wskazówek i nie jednej przydatnej również dzisiaj dla nas wszystkich przestrogi.

STATIONEN DER AUSSTELLUNG IN DEUTSCHLAND
MIEJSCA PREZENTACJI WYSTAWY W NIEMCZECH

BERLIN
12. Juli – 30. August 2018

Anhand der erhaltenen Archive von Władysław Bartoszewski lassen sich mindestens 80 bis 90 längere oder kürzere Aufenthalte in Berlin dokumentieren, in Wirklichkeit waren es entschieden mehr. In den 70er und 80er Jahren handelte es sich dabei um Vorlesungen, Vorträge und Forschungsprogramme (darunter das Stipendium am Berliner Wissenschaftskolleg in den Jahren 1982-83), nach der Wende kamen offizielle Besuche im diplomatischen Dienst hinzu. Charakteristisch für diese vielseitigen Beziehungen sind allein schon die in seinen letzten Lebensmonaten unternommenen Reisen: im Oktober 2014 begleitete er die neu ernannte polnische Premierministerin Ewa Kopacz bei ihrem ersten Besuch in der deutschen Hauptstadt. Im Oktober desselben Jahres sprach er in der Gedenkstätte „Topographie des Terrors“ anlässlich der Ausstellung zum runden Jahrestag des Warschauer Aufstandes 1944. Der Monat November 2014 stand für Władysław Bartoszewski unter dem Zeichen des in Berlin stattfindenden Deutsch-Polnischen Forums. Im Januar 2015 besuchte er Deutschland zum letzten Mal, um dem deutschen Publikum die Übersetzung seiner Erinnerungen an das tragische Kapitel seiner Jugend vorzustellen: das Buch „Mein Auschwitz“.

BERLIN
12 lipca – 30 sierpnia 2018 r.

Na podstawie zachowanych archiwów Władysława Bartoszewskiego można udokumentować co najmniej 80 – 90 dłuższych lub krótszych pobytów w Berlinie, w rzeczywistości było ich o wiele więcej. Lata 70-te i 80-te to wykłady, odczyty i programy badawcze (m.in. stypendium na berlińskim Wissenschaftskolleg w latach 1982-83), po przełomie doszły do tego oficjalne wizyty w służbie dyplomatycznej. Charakterystyczne dla tych wielorakich relacji są choćby podróże podejmowane w samych ostatnich miesiącach życia: w październiku 2014 towarzyszył nowo powołanej premier Ewie Kopacz podczas pierwszej wizyty w stolicy Niemiec. W październiku tego samego roku występował w miejscu pamięci „Topografia terroru” z okazji prezentacji wystawy w okrągłą rocznicę Powstania Warszawskiego 1944. Listopad 2014 stał dla Władysława Bartoszewskiego pod znakiem odbywającego się w Berlinie Forum Polsko-Niemieckiego. W styczniu 2015 po raz ostatni odwiedził Niemcy, aby przedstawić niemieckiej publiczności w Berlinie-Wannsee tłumaczenie swych wspomnień z tragicznego rozdziału własnej młodości: książkę „Mój Auschwitz”.

W kolejnych latach jego nazwisko powróciło wraz z założeniem początkowo

In den nachfolgenden Jahren kehrte sein Name mit der Gründung der zunächst inoffiziellen Initiative „Berliner für Bartoszewski“ in die Öffentlichkeit zurück. Im Frühsommer 2018 gelang es schließlich mit einer Förderung der Stiftung für deutsch-polnische Zusammenarbeit, die Ausstellung zum Lebenswerk von Władysław Bartoszewski nach Berlin zu holen und – durch eine Förderung der Bundesbeauftragten für Kultur und Medien sowie der Deutsch-Polnischen Wissenschaftsstiftung – dort zum ersten Mal zu präsentieren.

Eröffnung im Roten Rathaus am 12. Juli 2018

Die feierliche Eröffnung der Ausstellung fand am 12. Juli 2018 im Berliner Roten Rathaus statt. Im Namen des Berliner Senats richtete Staatssekretär Christian Rickerts ein Grußwort an die ca. 300 versammelten Gäste.

nieoficjalnej inicjatywy „Berlińczycy Bartoszewskiemu”. Wreszcie wczesnym latem 2018 r., ze wsparciem Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej udało się sprowadzić do Berlina i – dzięki dofinansowaniu Pełnomocnika Rządu Federalnego ds. Kultury i Mediów oraz Polsko-Niemieckiej Fundacji na rzecz Nauki – zaprezentować tam po raz pierwszy wystawę poświęconą życiu i działalności Władysława Bartoszewskiego.

Wernisaż w Czerwonym Ratuszu, 12 lipca 2018 r.

Uroczyste otwarcie wystawy odbyło się w dniu 12 lipca 2018 r. w berlińskim Czerwonym Ratuszu. Słowa powitania w imieniu Senatu Berlina skierował do ok. 300 przybyłych gości sekretarz stanu Christian Rickerts.

Prof. dr Joachim Rogall, przewodniczący Fundacji Roberta Boscha i przewodniczący Zarządu Federalnego Związku

Prof. Dr. Joachim Rogall, Vorsitzender der Geschäftsführung der Robert Bosch Stiftung und Vorsitzender des Vorstandes des Bundesverbandes Deutscher Stiftungen hielt die Festansprache „Kosmopolit und Brückenbauer – Erinnerungen an Władysław Bartoszewski". In seiner bewegenden Rede versuchte er die prägenden Momente der Biografie eines Menschen darzustellen, *„der so viele Höhen und Tiefen der deutsch-polnischen Beziehungen der letzten 100 Jahre in seiner Person vereint."*

„Bartoszewski war ein polnischer Patriot, wie man sich keinen besseren vorstellen kann. Aber in Bezug auf die universellen menschlichen Werte war er ein Kosmopolit. Und die Tatsache, dass ihm in Israel, Deutschland und Polen in Ehren gedacht wird, zeigt, dass seine Bedeutung weit über den nationalen Tellerrand und den nationalen Bedeutungshorizont hinausreicht. Obwohl eigentlich in seinem Leben zunächst alle äußeren Umstande dagegen sprachen, wurde er zudem Brückenbauer zwischen Deutschen, Polen und Juden" – so Prof. Rogall, der seine mit Niemieckich Fundacji wygłosił uroczystą mowę zatytułowaną „Kosmopolita i budowniczy mostów – Wspomnienia o Władysławie Bartoszewskim". W swym poruszającym przemówieniu podjął próbę przedstawienia przełomowych momentów w biografii człowieka, *„który łączy w sobie tak wiele wzlotów i upadków relacji polsko-niemieckich minionego stulecia"*.

„Bartoszewski był najlepszym patriotą, jakiego można sobie wyobrazić. Pod względem uniwersalnych wartości ludzkich, był jednak kosmopolitą. Fakt, że jest wspominany z szacunkiem w Izraelu, Niemczech i Polsce pokazuje, że jego znaczenie sięga daleko poza krawędź narodowego talerza i narodowy horyzont znaczeń. Stał się budowniczym mostów pomiędzy Niemcami, Polakami i Żydami, mimo iż przemawiały przeciwko temu wszelkie zewnętrzne uwarunkowania jego życia" – mówił prof. Rogall, kończąc swoją naznaczoną wieloma osobistymi akcentami mowę słowami: *„Dla nas Niemców i dla mnie osobiście, Bartoszewski pozostaje niezastąpiony"*.

vielen persönlichen Akzenten versehene Rede mit den Worten abschloss: *„Für uns Deutsche und für mich bleibt Bartoszewski unersetzbar."*

Im Namen der anwesenden Delegation aus der polnischen Ostseestadt Sopot (wo bereits 2015 ein Bürgerkomitee zum Bau des Bartoszewski-Denkmals entstanden ist) sprach Stadtpräsident Jacek Karnowski, ein enger Freund von Bartoszewski.

Marcin Barcz führte anschließend die Gäste in die Hintergründe der Entstehungsgeschichte und in den Inhalt der Ausstellung ein. Der Kurator teilte mit den Anwesenden einige persönliche Eindrücke über Bartoszewski, mit dem er Jahre lang zusammenarbeitete.

„Władysław Bartoszewski war schon lange, bevor er in den diplomatischen Dienst berufen wurde, ein Diplomat. Er hat das inoffizielle Polen auf beste Weise bei seinen ersten Deutschlandbesuchen in den 60er Jahren und später, in den 70ern und als Gastprofessor in den 80ern vertreten. Auf gewisse Weise betrieb er eine unabhängige Bürgerdiplomatie"

W imieniu obecnej delegacji z polskiego nadbałtyckiego Sopotu (gdzie już w roku 2015 powstał komitet obywatelski budowy pomnika Władysława Bartoszewskiego) wystąpił prezydent Jacek Karnowski, zaufany przyjaciel Bartoszewskiego.

Kurator Marcin Barcz wprowadził następnie gości w kulisy powstania i w treść wystawy, dzieląc się również z obecnymi kilkoma osobistymi wrażeniami o swoim wieloletnim przełożonym.

„Władysław Bartoszewski był dyplomatą na długo przed oficjalnym powołaniem go do służby dyplomatycznej wolnej Polski po przełomie lat 1989/1990. Polskę nieoficjalną reprezentował w najlepszy z możliwych sposobów podczas pierwszych wizyt w Niemczech w połowie lat sześćdziesiątych, a także później, w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych jako profesor wizytujący. W pewnym sensie uprawiał dyplomację obywatelską" – wspomniał Barcz, dodając: *„Bartoszewski był i pozostał przez całe życie człowiekiem oporu. Nie tylko w dramatycznych, mrocznych latach wojny i powojennym*

– erzählte Barcz, und fügte hinzu: *„Bartoszewski war und blieb sein Leben lang ein Mensch des Widerstandes. Nicht nur in den dramatischen, dunklen Jahren des Krieges und der stalinistischen Nachkriegszeit. Er war ein – wie Reinhold Lehmann einmal schrieb – Dammbauer gegen Hass, gegen Vorurteile und gegen den täglichen Kleinkrieg unter den Menschen. Es ist heute unsere Aufgabe nicht zuzulassen, dass Władysław Bartoszewski aus unserem Gedächtnis verschwindet.“*

Der Vorsitzende der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Berlin, Christian Schröter erwähnte in seinem abschließenden Dankeswort an die Gäste den Lebensleitsatz Bartoszewskis: „Es lohnt sich anständig zu sein“, als einen Antikörper, der uns immun gegen Feinde der Demokratie macht.

Für die musikalische Umrahmung sorgten während der Veranstaltung Anna und Paulina Mulesza mit Werken von Henryk Wieniawski und Grażyna Bacewicz.

okresie stalinowskim. Był on – jak napisał kiedyś Reinhold Lehmann – nie tylko budowniczym mostów, ale też budowniczym zapór. Budował tamy przeciw nienawiści, przeciw uprzedzeniom, przeciw toczonym na co dzień wojnom podjazdowym między ludźmi. Dzisiaj jest naszym zadaniem zadbać o to, aby Władysław Bartoszewski nie znikł.”

Przewodniczący Towarzystwa Niemiecko-Polskiego w Berlinie, Christian Schröter przypomniał życiową dewizę Bartoszewskiego: „Warto być przyzwoitym”, jako antidotum na aktualnych wrogów demokracji.

Oprawę muzyczną zapewniły w ramach uroczystości Anna i Paulina Mulesza, prezentując dzieła Henryka Wieniawskiego i Grażyny Bacewicz.

Na stronach internetowych polskiej redakcji Deustche Welle ukazała się już następnego dnia (13.07.2018) obszerna

Auf den Internetseiten der polnischen Redaktion der Deutschen Welle erschien schon am nächsten Tag (13.07.2018) ein umfangreicher Bericht von Jacek Lepiarz mit dem Titel „Damm gegen Hass“. Im Internetmagazin „Dialog Forum“ (20.07.2018) berichtete Detlev Lutz in seinem Artikel „Gegen den Strom“ über die Ausstellung:

„Wie brüchig und verwundbar unsere Demokratie, unser Rechtstaat und ein friedliches und prosperierendes Zusammenleben mit all unseren (nahen und entfernteren) Nachbarn sind, kann man dieser Tage täglich den Medien entnehmen. Immer wieder wird von Streitigkeiten, hartem Ringen, Brüchen, gar Zerwürfnissen zwischen Politikern, Staatsmännern und Institutionen berichtet. Wo bleiben die Berichte von Menschen –

relacja autorstwa Jacka Lepiarza, zatytułowana „Tama przeciw nienawiści”, a w internetowym magazynie „Forum dialogu“ (20.07.2018) o wystawie pisał Detlev Lutz w obszernym artykule pod tytułem „Pod prąd”:

„O tym, jak kruche i wrażliwe są nasza demokracja, nasze państwo prawa oraz nasza pokojowa i prosperująca koegzystencja ze wszystkimi (bliższymi i dalszymi) sąsiadami, możemy w tych dniach dowiadywać się z mediów. Ciągle słyszymy relacje o sporach, trudnych zmaganiach, rozdźwiękach, a nawet podziałach pomiędzy politykami i instytucjami. A gdzie można znaleźć relacje o osobach – zarówno politykach, jak i osobach prywatnych – budujących mosty, szukających porozumienia, przejmujących odpowiedzialność za pokojowe współżycie i żarliwie angażujących się na rzecz uczciwości i człowieczeństwa? Najwyższy więc czas,

Von links: / Od lewej: Jacek Karnowski (Stadtpräsident von Sopot / prezydent Sopotu), Anita Baranowska-Koch (Bartoszewski-Initiative / Inicjatywa im. W. Bartoszewskiego Berlin), Christian Rickerts (Staatssekretär, Berliner Senat / sekretarz stanu, Senat Berlina).

Der Festsaal bei der Ausstellungseröffnung am 12. Juli 2018
Sala bankietowa w dniu otarcia wystawy 12 lipca 2018 r.

Andrang bei der Führung durch die Ausstellung am Eröffnungstag 12. Juli 2018.
Liczni goście podczas zwiedzania wystawy w dniu otwarcia 12 lipca 2018 r.

Links: Der Festredner zur Ausstellungseröffnung am 12. Juli 2018, Prof. Joachim Rogall (Robert Bosch Stiftung). Rechts: Beim Schlusswort am Rednerpult – Christian Schröter (Vorsitzender der DPG Berlin).

Po lewej: Główny mówca na otwarciu wystawy 12 lipca 2018 r., Prof. Joachim Rogall (Robert Bosch Stiftung). Po prawej: Na zakończenie przy mównicy – Christian Schröter (przewodniczący DPG Berlin).

Finissage am 30.08.2018 im Roten Rathaus. Am Rednerpult Thomas Kralinski (Bevollmächtigter des Landes Brandenburg beim Bund und für Medien und Internat. Beziehungen) und Władysław Teofil Bartoszewski.

Finisaż wystawy 30 sierpnia 2018 r. w Czerwonym Ratuszu w Berlinie. Przemawia Thomas Kralinski (pełnomocnik Brandenburgii ds. Mediów i relacji międzynarodowych) i Władysław Teofil Bartoszewski.

Politikern wie auch Privatpersonen – die Brücken bauen, Verständigung suchen, Verantwortung für ein friedliches Zusammenleben übernehmen und sich für Ehrlichkeit und Menschlichkeit vehement einsetzen? Höchste Zeit also, dass Berlin mit Władysław Bartoszewski in einer Ausstellung im Roten Rathaus an diesen polnischen Intellektuellen, zweimaligen Außenminister, Ausschwitz-Überlebenden, Widerstandskämpfer gegen das Nazi-Regime wie auch gegen den Kommunismus, Ideengeber und Brückenbauer im deutsch-polnischen Miteinander, kritischen Begleiter und überzeugten Europäer erinnert.“

Finissage im Roten Rathaus am 30. August 2018

Mit einer feierlichen Finissage in Anwesenheit von ca. 120 Teilnehmer wurde am 30. August 2018 die sechswöchige Präsentation der Ausstellung im Berliner Roten Rathaus beendet.

Als Ehrengäste ergriffen Staatssekretär Thomas Kralinski (Bevollmächtigter des Landes Brandenburg beim Bund) in Vertretung des brandenburgischen Ministerpräsidenten Dietmar Woidke und Władysław Teofil Bartoszewski das Wort. Der Sohn von Władysław Bartoszewski stellte dem versammelten Publikum die prägenden Meilensteine der Biografie seines Vaters vor: die Kindheit im Warschau der Zwischenkriegszeit, die Haft im Konzentrationslager Auschwitz, Begegnungen im Untergrund mit Priester Jan Zieja und der Schriftstellerin Zofia Kossak. Er erwähnte auch sein jahrzehntelanges Engagement bei der Suche nach Wegen des deutsch-polnischen Dialogs und fasste einige Charakterzüge des Protagonisten zusammen:

„Mein Vater wiederholte immer, man solle die unverfälschte Geschichte kennen, aber besonders solle man sich auf die Zukunft konzentrieren. Die Zukunft betreffend hat ihn manches ausgezeichnet, was für uns Hinweise geben kann. Erstens unabhängiges und kritisches Denken. Er folgte nicht den Massen. Er hat sich Souveränität bewahrt im Denken und Tun. Zweitens, Engagement in

by Berlin wystawą w Czerwonym Ratuszu, siedzibie burmistrza Berlina, przypomniał o Władysławie Bartoszewskim, polskim intelektualiście, dwukrotnym ministrze spraw zagranicznych, byłym więźniu Auschwitz, członku ruchu oporu przeciwko reżimowi hitlerowskiemu, a także przeciwko komunizmowi, autorze pojednania i budowniczym mostów w relacjach polsko-niemieckich, naszym krytycznym współtowarzyszu i przekonanym Europejczyku.”

Finisaż w Czerwonym Ratuszu, 30 sierpnia 2018 r.

Po sześciu tygodniach prezentacji w berlińskim Czerwonym Ratuszu wystawa zakończyła się uroczystym finisażem z udziałem ok. 120 osób w dniu 30 sierpnia 2018 r.

Jako goście honorowi głos zabrali Thomas Kralinski (sekretarz stanu Brandenburgii ds. relacji międzynarodowych) w zastępstwie premiera Brandenburgii Dietmara Woidke i Władysław Teofil Bartoszewski. Syn Władysława Bartoszewskiego przedstawił zebranej publiczności kluczowe wydarzenia biografii, które ukształtowały jego ojca: dzieciństwo w przedwojennej Warszawie, pobyt w obozie koncentracyjnym Auschwitz, spotkania w konspiracji z księdzem Janem Zieją i pisarką Zofią Kossak. Wspomniał o obejmującym dziesięciolecia zaangażowaniu w poszukiwania dróg polsko-niemieckiego dialogu i podsumował kilka charakterystycznych cech, wyróżniających bohatera wystawy:

„Mój ojciec powtarzał zawsze, że należy znać niezafałszowaną historię, ale szczególnie należy skupiać się na przyszłości. Jeśli chodzi o przyszłość, wyróżniały go cechy, które mogą stanowić i dla nas wskazówki do przypominania o nim. Po pierwsze niezależne i krytyczne myślenie. Nie podążał za masami. Zachował suwerenność w myśleniu i czynach. Po drugie, zaangażowanie w sprawy publiczne. Nie cenił lamentowania i czystego filozofowania, chociaż wśród jego bliskich przyjaciół było wielu filozofów. Lubił mawiać: Jeśli możesz robić coś sensownego, to rób to. A jeśli nie możesz, to przynajmniej próbuj. Po trzecie, miał odwagę cywilną i

Finissage am 30.08.2018 im Roten Rathaus. Panelgespräch mit Elżbieta Sobótka (links) und Krzysztof Miszczak (rechts)

Finisaż 30.08.2018 w Czerwonym Ratuszu. Dyskusja panelowa z Elżbietą Sobótką (po lewej) i Krzysztofem Miszczakiem (po prawej)

öffentlichen Angelegenheiten. Er schätzte das Lamentieren und reines Philosophieren gar nicht, auch wenn viele seiner guten Freunde Philosophen waren. Er sagte gerne: Wenn du etwas Sinnvolles machen kannst, dann mache es. Und wenn nicht, dann probiere es zumindest. Drittens hatte er Zivilcourage und erwartete diese auch von anderen. Dazu gehört auch, sich den Mächtigen zu widersetzen, wenn das nötig ist. Man kann viertens sagen, er lebte in Wahrheit, auch wenn er nicht immer die Wahrheit sagen konnte, etwa unter der NS-Besatzung oder der kommunistischen Regierung. Aber er hat nicht gelogen. Er war stolz darauf, dass er sich für kein jemals geschriebenes Wort schämen musste.“

Nach den offiziellen Ansprachen fand ein Panelgespräch statt, moderiert von Nils-Eyk Zimmermann (Bartoszewski-Initiative) mit Elżbieta Sobótka (Generalkonsulin Polens a. D.), Ulrike Kind (ehem. Assistentin Władysław Bartoszewskis in der Warschauer Robert-Schuman-Stiftung, jetzt Referentin für die Zusammenarbeit mit Ostmitteleuropa in der Berliner Senatskanzlei) und Krzysztof Miszczak (ehem. Leiter des Büros von Władysław Bartoszewski in der polnischen Premierministerkanzlei und davor Direktor der Stiftung für deutsch-polnische Zusammenarbeit).

oczekiwał jej od innych. Także odwagę stawiania czoła władzy, gdy staje się to konieczne. Po czwarte dodać można: żył w prawdzie, mimo iż nie mógł prawdy wypowiadać w czasach okupacji hitlerowskiej czy pod rządami komunistów. Nigdy jednak nie kłamał. Był dumny, że nie musi się wstydzić żadnego napisanego kiedykolwiek zdania.”

Po oficjalnych wystąpieniach odbyła się dyskusja panelowa moderowana przez Nilsa-Eyka Zimmermanna (z Inicjatywy im. Władysława Bartoszewskiego), a której uczestniczyli Elżbieta Sobótka (była konsul generalna Polski w Kolonii i Monachium), Ulrike Kind (była asystentka Władysława Bartoszewskiego w warszawskiej Fundacji Roberta Schumana, a obecnie referentka ds. współpracy z krajami Europy środkowowschodniej w Kancelarii Senatu Berlina) oraz Krzysztof Miszczak (były dyrektor biura Władysława Bartoszewskiego w Kancelarii Premiera i były dyrektor Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej).

Pierwsza część rozmowy poświęcona była osobistemu spojrzeniu uczestników na postać bohatera wystawy. W drugiej skierowano spojrzenie w przyszłość i dyskutowano o aspektach myślenia i działania Władysława Bartoszewskiego mogących stanowić inspirację dla aktualnych inicjatyw obywatelskich.

Der erste Gesprächsteil bezog sich auf persönliche Rückblicke der Referenten auf den Protagonisten. Im zweiten Teil konzentrierte sich der Austausch auf den Blick in die Zukunft und auf jene Aspekte des Tuns und Denkens von Władysław Bartoszewski, die für aktuelle Bürgerinitiativen inspirierend sein könnten.

Im Namen der Organisatoren, der Berliner Bartoszewski-Initiative und der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Berlin sprach abschließend Anita Baranowska-Koch. Durch die gesamte Veranstaltung führte Dr. Weronika Priesmeyer-Tkocz. Für musikalische Umrahmung sorgte Celina Muza mit ihrem Ensemble.

In der gesamten Präsentationszeit der Ausstellung von 12. Juli bis 30. August fanden zwei Begleitveranstaltungen statt.
– Am 26. Juli führte Wolfgang Pailer ein Gespräch mit dem ehem. Botschafter Deutschlands in Polen, Johannes Bauch.
– Am 23. August moderierte Nils-Eyk Zimmermann eine weitere Diskussion zwischen zwei Ehrengästen, Prof. Rita Süssmuth und der Krakauer Historikerin Prof. Isabel Röskau-Rydel (einer ehemaligen Studentin Władysław Bartoszewskis).

Diskussion am 23.08.2018 mit Prof. Rita Süssmuth, Kuratoriumsvorsitzende der DPG Bundesverband und ehemalige Bundestagspräsidentin

Dyskusja 23.08.2018 z prof. Ritą Süssmuth, przewodniczącą rady powierniczej Federalnego Stowarzyszenia DPG i byłym Prezydentem Bundestagu

W imieniu organizatorów, berlińskiej Inicjatywy im. W. Bartoszewskiego i Towarzystwa Niemiecko-Polskiego w Berlinie na zakończenie wystąpiła Anita Baranowska-Koch. Całość spotkania poprowadziła dr Weronika Priesmeyer-Tkocz, a oprawę muzyczną zapewniła Celina Muza z zespołem.

W czasie trwania wystawy od 12 lipca do 30 sierpnia w ramach wydarzeń towarzyszących odbyły się dwa spotkania. W dniu 26 lipca miała miejsce publiczna rozmowa z byłym ambasadorem Niemiec w Polsce, Johannesem Bauchem. Spotkanie poprowadził Wolfgang Pailer. W dniu 23 sierpnia honorowymi gośćmi byli prof. Rita Süssmuth i przybyła z Krakowa prof. Isabel Röskau-Rydel (historyk, była studentka Władysława Bartoszewskiego). Rozmowę prowadził Nils-Eyk Zimmermann.

MAGDEBURG
4. – 28. September 2018

Władysław Bartoszewskis Spuren finden sich auch in der Landeshauptstadt Magdeburg. Vor der Wende war er zwar in der ehemaligen DDR ein seltener Gast, umso öfter besuchte er die „neuen" Bundesländer in späteren Jahren, entweder als offizieller diplomatischer Vertreter Polens oder als Buchautor und Erforscher deutsch-polnischer Geschichte.

In Magdeburg stellte er den deutschen Lesern den 2005 erschienenen Band seiner Erinnerungen *„Und reiß uns den Hass aus der Seele. Die schwierige Aussöhnung von Polen und Deutschen"* vor (mehr über das Buch und über seinen bedeutungsvollen Titel im Kapitel über die Ausstellungseröffnung in Hamburg). Und noch wichtiger: am 7. Mai 2009, am Jahrestag des Todes von Kaiser Otto I., wurde Władysław Bartoszewski im Magdeburger Dom mit dem prestigevollen Kaiser-Otto-Preis gewürdigt, als Zeichen der Anerkennung seines Engagements für Völkerverständigung und europäische Einigung. Es lohnt sich, an einige Ausschnitte seiner damaligen Rede zu er-

DIE LANDESHAUPTSTADT MAGDEBURG

VERLEIHT IM JAHRE 2009 DEN

KAISER-OTTO-PREIS

AN DEN AUSSENMINISTER A.D. DER REPUBLIK POLEN

WŁADYSŁAW BARTOSZEWSKI

DR. LUTZ TRÜMPER
OBERBÜRGERMEISTER

DR. RÜDIGER KOCH
STIFTUNGSVORSTAND

MAGDEBURG, AM 7. MAI 2009

Die Urkunde des Kaiser-Otto-Preises 2009
Dyplom Nagrody Cesarza Ottona, 2009 r.

MAGDEBURG
4 – 28 września 2018 r.

Ślady Władysława Bartoszewskiego prowadzą także do stolicy Saksonii-Anhalt, Magdeburga. Przed przełomem 1989 roku był on wprawdzie rzadko widywanym gościem w byłej Niemieckiej Republice Demokratycznej, tym częściej odwiedzał „nowe" kraje związkowe w późniejszych latach, czy to jako oficjalny przedstawiciel dyplomatyczny Polski, czy też jako pisarz i badacz polsko-niemieckiej historii.

Właśnie w Magdeburgu prezentował niemieckiej publiczności swój opublikowany w 2005 roku zbiór wspomnień *„A wyrwij nam z duszy nienawiść. Trudne pojednanie Polaków i Niemców"* (więcej o tej książce i jej znaczącym tytule w rozdziale poświęconym otwarciu wystawy w Hamburgu). Co ważniejsze: w dniu 7 maja 2009 roku, w rocznicę śmierci cesarza Ottona I, Władysław Bartoszewski wyróżniony został w magdeburskiej katedrze prestiżową Nagrodą im. Cesarza Ottona, przyznaną w geście uznania jego zaangażowania na rzecz porozumienia między narodami i integracji europejskiej. Warto być może przypomnieć kilka fragmentów ówczesnego przemówienia. W maju 2009 roku, dwie dekady po przełomie, Władysław Bartoszewski mówił w Magdeburgu:

„Dwadzieścia lat temu przed Europą otworzyła się szansa odzyskania wolności i decydowania o własnym losie. Szansę tę wykorzystaliśmy dla dobra nas wszystkich i Europy. Przed pięciu laty, które tymczasem zdają się wiecznością, wraz z rozszerzeniem Unii Europejskiej oficjalnie dobiegł końca narzucony siłą podział kontynentu. Wydarzenia te okupione zostały ogromnym wysiłkiem, staraniami i ofiarnością, ale przecież bardzo rzadko bez wysiłku, bez starań i bez ofiarności można zmienić na lepsze obraz

Kaiser-Otto-Preisverleihung am 7. Mai 2009. Oberbürgermeister Lutz Trümper (links) und Preisträger Władysław Bartoszewski.

Wręczenie Nagrody Cesarza Ottona 7 maja 2009 r. Nadburmistrz Lutz Trümper (po lewej) i Władysław Bartoszewski.

innern. Im Mai 2009, zwei Jahrzehnte nach der Wende, sprach Władysław Bartoszewski in Magdeburg:

„Vor zwanzig Jahren hat Europa eine Chance auf Freiheit und Selbstbestimmung erhalten und diese auch zum eigenen Vorteil wahrgenommen. Und vor fünf Jahren, die inzwischen wie eine halbe Ewigkeit scheinen, wurde mit der Erweiterung der Europäischen Union die aufgezwungene Teilung des Kontinents offiziell aufgehoben. Diese Ereignisse haben Mühe, Anstrengung und Opferbereitschaft gekostet, aber selten ist es möglich ohne Anstrengung, ohne Mühe und ohne Opferbereitschaft das Antlitz der Welt zum Besseren zu verändern. Und es scheint mir durchaus passend, über dieses verän-

świata. Za okoliczność szczególnie pasującą uważam dzisiejszą możliwość mówienia o odmienionej, zjednoczonej i wspólnej Europie właśnie w katedrze magdeburskiej, która w bieżącym roku obchodzi okrągły jubileusz swego 800-letniego istnienia. To ogromne ramy czasowe, podkreślające zarazem symbolicznie wspólnotę europejskiej duszy. Podobnie symboliczny charakter posiada w moim odczuciu wyróżnienie Nagrodą Cesarza Ottona. Widzę w niej bowiem ukoronowanie pewnego zadania, które stało się – wbrew, a czasem z powodu trudnym doświadczeń – moim życiowym wyzwaniem."

Władysław Bartoszewski nie poprzestał jednak na mówieniu o zamkniętym rozdziale europejskiej historii. Jak przystało na

derte, vereinte und zusammenwachsende Europa gerade im Magdeburger Dom zu sprechen, der ebenfalls in diesem Jahr ein rundes Jubiläum seines 800-jährigen Bestehens feiert. Eine riesige Zeitspanne, und doch eine, die symbolisch das Gemeinsame an Europäischer Seele unterstreicht. Genauso symbolisch ist für mich auch die Auszeichnung mit dem Kaiser-Otto-Preis: ich sehe darin nämlich eine Krönung meiner Aufgabe, eines Auftrags, der mir aufgrund oder manchmal auch gerade trotz schmerzlicher Erlebnisse zum Lebensinhalt wurde."

Władysław Bartoszewski wollte aber nicht nur über abgeschlossenes Kapitel der europäischen Geschichte sprechen. Er, ein von unermüdlichem Tatendrang geleiteter Mensch, blickte in dem 800-jährigen Gewölbe des Magdeburger Doms schon auf die künftigen Aufgaben:

„Mit dem Kaiser-Otto-Preis – heißt es in der Verleihungsbegründung – soll das persönliche Engagement des Laureaten für den europäischen Einigungsprozess gewürdigt werden, vor allem in Bezug auf die Länder Mittel-, Ost- und Südosteuropas. Damit bedeutet diese Auszeichnung in meinen Augen nicht nur die Anerkennung des bislang Erreichten, sondern zugleich trägt sie eine dringende Verpflichtung in sich. Nämlich jene, auch an die Menschen zu denken, die – genauso wie früher die Polen – nun außerhalb dieses von uns mit Stolz betrachteten europäischen Neubaus bleiben. Ich denke hier nicht zuletzt an die Ukraine, an Weißrussland, Moldawien, Georgien, Aserbaidschan und Armenien. Künftige Stabilität Europas hängt in hohem Maße davon ab, inwieweit es gelingt, diese Region möglichst nah an die Zone der Demokratie und Rechtsstaatlichkeit anzubinden. Darin sehe ich eine weitere Lebensaufgabe zu erfüllen, ganz im Sinne des Kaiser-Otto-Preises. Wenn nicht

Władysław Bartoszewski (links) mit Günter Särchen in Krakau. / Władysław Bartoszewski (po lewej) z Günterem Särchenem w Krakowie.

człowieka napędzanego wolą czynu, spoglądał w 800-letnich sklepieniach magdeburskiej katedry na przyszłe wyzwania:

„Nagrodą im. Cesarza Ottona, jak czytamy w jej uzasadnieniu, wyróżnione zostaje osobiste zaangażowanie laureata w proces zjednoczenia europejskiego, przede wszystkim w odniesieniu do krajów Europy środkowej, wschodniej i południowej. Zgodnie z tymi słowami nagroda jest nie tylko wyrazem uznania dotychczasowych osiągnięć, ale – co ważniejsze – niesie pilne zobowiązanie pamiętania o ludziach, którzy – podobnie jak wcześniej Polacy – pozostają wciąż poza naszym postrzeganym z dumą europejskim domem. Myślę tu o Ukrainie, Białorusi, Mołdawii, Gruzji, Azerbejdżanie, Armenii, a więc o wszystkich tych krajach, których rozwój demokratyczny jest wspierany w ramach zainicjowanego przez Polskę i Szwecję projektu tzw. Partnerstwa Wschodniego. Projekt ten mehr für mich, dann für die nächsten Brückenbauer."

Nicht unerwähnt bleiben dürfen auch persönliche Kontakte von Władysław Bartoszewski, die ihn mit Magdeburg verbinden. In der offiziellen Pressemeldung der Landeshauptstadt Magdeburg zur Ausstellungseröffnung lesen wir u. a.:

„Bartoszewski gilt als langjähriger Wegbegleiter von Günter Särchen (1927–2004), der als Vertreter der katholischen Kirche in Magdeburg wirkte. Särchen war Mitorganisator der ersten Begegnung von deutschen und polnischen Jugendlichen in Polen 1965 und Leiter der Aktion Sühnezeichen in der DDR, aus der die Anna-Morawska-Gesellschaft Magdeburg hervorging. 1990 gehörte er zu den Initiatoren der Stiftung Kreisau für Europäische Verständigung."

Gründe gab es also genug, die bisher in Berlin präsentierte Ausstellung als weitere Station nach Magdeburg einzuladen. Gelungen ist dies dank der Unterstützung der Stadtverwaltung in Kooperation mit der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Sachsen-Anhalt und der Auslandsgesellschaft Sachsen-Anhalt.

Eröffnung im Alten Rathaus am 4. September 2018

Am 4. September 2018 wurde die Ausstellung im Saal der Städtepartnerschaften des Alten Rathauses in Magdeburg feierlich eröffnet. Krzysztof Blau, Vorsitzender der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Sachsen-Anhalt begrüßte die versammelten Gäste.

Als Festredner ergriff Bürgermeister Dr. Lutz Trümper das Wort, der in seiner Ansprache an die Auszeichnung Bartoszewskis mit der Kaiser-Otto-Medaille im Jahre 2009 erinnerte.

Anita Baranowska-Koch stellte die Berliner Bartoszewski-Initiative vor. Kurator Marcin Barcz präsentierte in seinem

Altes Rathaus in Magdeburg
Stary Ratusz w Magdeburgu

jest, nawiasem mówiąc, przewodnim tematem odbywającego się właśnie Pradze szczytu Unii Europejskiej i należy do kluczowych wyzwań obecnej Europy. Przyszła europejska stabilność w decydującym stopniu zależy od tego, jak dalece zdołamy powiązać ten region ze strefą demokracji i praworządności. Widzę w tym – zgodnie z sensem Nagrody Cesarza Ottona – życiowe zadanie, nie dla mnie już wprawdzie, ale dla kolejnych budowniczych mostów."

Nie można pominąć także osobistych kontaktów, łączących Władysława Bartoszewskiego z Magdeburgiem. W oficjalnej notatce prasowej miasta Magdeburg z okazji otwarcia wystawy czytamy m.in.:

„Bartoszewski uważany jest za wieloletniego przyjaciela Güntera Särchena (1927–2004), czynnego w Magdeburgu przedstawiciela kręgów Kościoła katolickiego. Särchen był współorganizatorem pierwszych spotkań polskiej i niemieckiej młodzieży w Polsce w roku 1965 i kierował w NRD Akcją Znak Pokuty, z której powstało magdeburskie Towarzystwo im. Anny Morawskiej. W 1990 roku należał do inicjatorów Fundacji Krzyżowa dla Porozumienia Europejskiego."

Było zatem wystarczająco powodów, by prezentowaną uprzednio w Berlinie wystawę zaprosić do Magdeburga. Udało się

Ausstellungseröffnung in Magdeburg am 4. September 2018. Oberbürgermeister Lutz Trümper (links) und Kurator Marcin Barcz

Otwarcie wystawy w Magdeburgu, 4 września 2018 r. Nadburmistrz Lutz Trümper (po lewej) i kurator Marcin Barcz

Vortrag nicht nur die Ausstellung selbst, sondern auch die vielseitigen Beziehungen seines langjährigen Vorgesetzten zu der Landeshauptstadt. Er sagte u. a.:

„Bartoszewski kommt heute auf symbolische Weise in einer noch viel tiefer reichenden Hinsicht nach Magdeburg zurück. Wenn Sie seine Erinnerungen an die Anfänge seines eigenen deutsch-polnischen Engagements in der Nachkriegszeit lesen, dann finden Sie dort immer wieder Begriffe und Namen, die in Magdeburg bestens vertraut sind: die Aktion Sühnezeichen, Günter Särchen, das Polnische Seminar und später die Anna-Morawska-Gesellschaft. Die jungen Mitglieder der Aktion Sühnezeichen waren die ersten Deutschen, die Bartoszewski Mitte der Sechzigerjahre, also zwanzig Jahre nach Kriegsende, kennengelernt hat. Bis dahin waren ihm Deutsche nur aus den Kriegstagen in Erinnerung geblieben. Erst im Kreis der Redaktion des Krakauer „Allgemeinen Wochenblattes“ („Tygodnik Powszechny“), an der Seite von Tadeusz Mazowiecki, Jerzy Turowicz, Mieszysław Pszon oder Stanisław Stomma konnte er völlig neue Kontakte knüpfen. Sie wurden zur Basis seines von nun an wachsenden deutsch-polnischen Netzwerks. Auf gewisse Weise sind hier die geistigen Anfänge des Brückenbauers Bartoszewski zu suchen.“

to dzięki wsparciu władz miasta we współpracy z Towarzystwem Polsko-Niemieckim Saksonii-Anhalt i Towarzystwem Zagranicznym Saksonii-Anhalt.

Otwarcie w Starym Ratuszu, 4 września 2018 r.

W dniu 4 września 2018 r. odbyło się uroczyste otwarcie wystawy w Sali miast partnerskich Starego Ratusza w Magdeburgu. Przybyłych gości powitał Krzysztof Blau, przewodniczący Towarzystwa Niemiecko-Polskiego Saksonii-Anhalt.

Uroczyste przemówienie wygłosił burmistrz Magdeburga, dr Lutz Trümper, który przypomniał fakt uhonorowania Władysława Bartoszewskiego przez miasto Magdeburg Medalem Cesarza Ottona w maju 2009 roku.

Berlińską Inicjatywę im. Władysława Bartoszewskiego przedstawiła Anita Baranowska-Koch, a kurator Marcin Barcz zaprezentował koncepcję wystawy i związki samego Władysława Bartoszewskiego z Magdeburgiem. Powiedział m.in.:

„Bartoszewski powraca dzisiaj do Magdeburga pod jednym jeszcze, znacznie głębiej sięgającym względem. Czytając wspomnienia z początków jego własnego polsko-niemieckiego zaangażowania, trafimy tam wielokrotnie na pojęcia i nazwiska doskonale w Magdeburgu znane: mianowicie Akcja Znak Pokuty, Günter Särchen, Polskie Seminarium, a później Towarzystwo im. Anny Morawskiej. Młodzi Niemcy z ówczesnej NRD, członkowie Akcji Znak Pokuty byli w istocie pierwszymi Niemcami, których Bartoszewski poznał w połowie lat sześćdziesiątych, a więc dokładnie dwadzieścia lat po wojnie. Do tego czasu Niemców zachowywał wyłącznie w swoich wspomnieniach wojennych. Dopiero w kręgu redakcji krakowskiego „Tygodnika Powszechnego”, u boku Tadeusza Mazowieckiego, Jerzego Turowicza, Mieczysława Pszona czy Stanisława Stommy mógł nawiązać zupełnie nowe kontakty. Stały się one podstawą jego rosnącej od tej pory sieci polsko niemieckich znajomości. W pewnym sensie duchowe początki Bartoszewskiego – budowniczego mostów znajdują się właśnie tutaj, w Magdeburgu.”

Ausstellungseröffnung in Magdeburg am 4.09.2018

– Krzysztof Blau (Vorsitzender der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Sachsen-Anhalt)
– Kurator Marcin Barcz (links) mit Gästen, u.a. der Tochter von Günter Särchen

Otwarcie wystawy w Magdeburgu, 4 września 2018 r.

– Krzysztof Blau (przewodniczący Tow. Niemiecko-Polskiego Saksonii-Anhalt)
– Kurator Marcin Barcz (po lewej) z gośćmi, m.in. córką Güntera Särchena

Die erwähnten Magdeburger Akzente in der Biografie von Władysław Bartoszewski kamen auch in der Ausstellung selbst vor. Speziell aus diesem Anlass wurden einige neue Exponate einbezogen, u. a. Fotos von der Kaiser-Otto-Preisverleihung, eine Kopie der Urkunde, der Text der damaligen Rede des Preisträgers und ein gemeinsames Bild von Władysław Bartoszewski mit Günter Särchen.

Unter den Gästen der Veranstaltung waren auch Vertreter der Familie Särchen anwesend. In den nachfolgenden Tagen besuchten Mitglieder der Anna-Morawska-Gesellschaft die Ausstellung im Saal der Städtepartnerschaften des Magdeburger Alten Rathauses.

Wspomniane magdeburskie akcenty w biografii bohatera wystawy znalazły także wyraz w ekspozycji: specjalnie na potrzeby Magdeburga przygotowane zostało kilka eksponatów, m.in. fotografie z nadania Władysławowi Bartoszewskiemu Medalu Cesarza Ottona, kopia dyplomu, tekst ówczesnego przemówienia laureata, a także fotografia ze związanym z Magdeburgiem Günterem Särchenem.

Wśród przybyłych na uroczystość gości znaleźli się także przedstawiciele rodziny Särchena, a w kolejnych dniach wystawę w Sali Miast Partnerskich Starego Ratusza w Magdeburgu odwiedzili członkowie Towarzystwa im. Anny Morawskiej.

HAMBURG
16. Oktober – 20. November 2018

Władysław Bartoszewski besuchte mindestens zwanzig Mal Hamburg auf seinen Deutschlandreisen. Ein besonders wertvolles Zeitzeugnis ist in den Archiven des Norddeutschen Rundfunks erhalten – im Sommer 1966 begleitete ein Fernsehteam des NDR den damals diesseits des Eisernen Vorhangs noch kaum bekannten 40-jährigen Journalisten des Krakauer katholischen Wochenblattes „Tygodnik Powszechny" auf seiner zweiten Erkundungstour durch das Land seiner ehemaligen Verfolger. Die ca. 20-minütige Reportage mit dem Titel *„Ein Pole sieht die Bundesrepublik"* erlaubt heute seltene Einblicke in die Anfänge der ersten, vorsichtigen deutsch-polnischen Kontakte. Bartoszewski kommentiert dort seine Wanderungen durch Hamburger Straßen: „Ein Pole besucht Deutschland, mindestens ein Pole meiner Generation, mit sehr gemischten Gefühlen. In meiner Heimatstadt Warschau wurde jeder zweite Einwohner während des Zweiten Weltkrieges entweder ermordet oder ist gefallen. Also war die Reise nach Deutschland für mich keine leichte Entscheidung. Trotzdem bin ich überzeugt, dass es äußerst wichtig ist, die Deutschen persönlich kennenzulernen, mit ihnen zu sprechen, und zwar nicht nur mit Politikern und Intellektuellen, sondern auch mit den durchschnittlichen deutschen Menschen".

In Hamburg besuchte er damals die Gedenkstätte Neuengamme, führte Gespräche mit Studenten, Schülern, aber auch mit Personen des öffentlichen Lebens, u. a. mit Senator Heinz Ruhnau und Bischof Johannes von Rudloff. Und in den folgenden Jahren besuchte er die Hansestadt immer wieder: um auf Einladung der Hermann-Ehlers-Akademie und der Katholischen Akademie

HAMBURG
16 października – 20 listopada 2018 r.

Władysław Bartoszewski w trakcie swych podróży po Niemczech co najmniej dwadzieścia razy odwiedził Hamburg. Szczególnie wartościowe świadectwo zachowało się w archiwach stacji Norddeutscher Rundfunk – latem 1966 roku ekipa telewizyjna NDR towarzyszyła z kamerą nieznanemu wówczas przybyszowi zza żelaznej kurtyny, 40-letniemu dziennikarzowi krakowskiego katolickiego „Tygodnika Powszechnego" w trakcie jego poznawczej wędrówki przez kraj byłych prześladowców. Powstały wówczas ok. 20-minutowy reportaż zatytułowany *„Republika Federalna oczami Polaka"* umożliwia dzisiaj rzadkie spojrzenie na początki pierwszych, ostrożnych kontaktów polsko-niemieckich. Bartoszewski komentuje w nim swe spacery po ulicach Hamburga: „Polak, a przynajmniej Polak mojej generacji, odwiedza Niemcy z bardzo mieszanymi uczuciami. Myślę, że jest to zrozumiałe. Co drugi mieszkaniec mojego rodzinnego miasta Warszawy został w czasie drugiej wojny światowej zamordowany lub poległ. Podróż do Niemiec nie była więc dla mnie łatwą decyzją. Mimo to jestem przekonany, że jest nadzwyczaj ważne poznawać Niemców osobiście. Mówić z nimi, i to nie tylko z politykami, z intelektualistami, lecz także ze zwyczajnymi ludźmi."

W Hamburgu odwiedził wówczas miejsce pamięci Neuengamme, prowadził rozmowy ze studentami, uczniami, ale również z postaciami życia publicznego, m.in. z senatorem Heinzem Ruhnauem czy biskupem Johannesem von Rudloff. W kolejnych latach wciąż na nowo powracał do hanzeatyckiego miasta: wygłaszał odczyty na zaproszenie Akademii Hermanna Ehlersa i Akademii Katolickiej, brał udział w spotkaniach autorskich. Hamburskiej publicz-

Ausstellung in der Krypta des Mahnmals St. Nikolai

Wystawa w krypcie Kościoła św. Mikołaja (Hamburg)

Vorträge zu halten oder an Autorentreffen teilzunehmen. Dem Hamburger Publikum berichtete er über seine Heimat, u. a. 1986 mit dem Vortrag „Aktuelle Lage an der Weichsel – Eine Chance für Demokratie in Polen?", im Wendejahr 1989 sprach er zum Thema „Wir in Europa heute und morgen", später konzentrierte er sich auf die Thematik „Polen, Deutschland und die Europäische Union". Im Februar 2009 eröffnete er am Hamburger Gänsemarkt die Ausstellung „Geschichte von jenseits des Eisernen Vorhangs".

Dank der Kooperation der Deutsch-Polnischen Gesellschaften in Berlin und Hamburg konnte der Name Bartoszewski drei Jahre nach seinem Tod erneut in der lokalen Presse erscheinen: am 12. Oktober 2018 schrieb das „Hamburger Abendblatt" unter der Schlagzeile „St. Nikolai zeigt Lebenswerk von Bartoszewski" über die Ausstellungseröffnung.

Eröffnung in St. Nikolai am 16. Oktober 2018

Am 16. Oktober 2018 wurde in den unterirdischen Ausstellungsräumen der Gedenk-

ności opowiadał o swojej ojczyźnie, m.in. w roku 1986 podczas wykładu „Aktualna sytuacja nad Wisłą – Szansa dla demokracji w Polsce?", w przełomowym roku 1989 mówił na temat „My w Europie dzisiaj i jutro", później skupiał się na tematyce „Polska, Niemcy i Unia Europejska". W lutym 2009 r. otwierał wystawę „Historia zza żelaznej kurtyny" na hamburskim Gänsemarkt.

Dzięki współpracy Towarzystw Polsko-Niemieckich w Berlinie i Hamburgu nazwisko Bartoszewskiego trzy lata po jego śmierci ponownie zawitało na łamy lokalnej prasy: 12 października 2018 r. gazeta „Hamburger Abendblatt" pod nagłówkiem „St. Nikolai prezentuje dzieło Władysława Bartoszewskiego" pisała o otwarciu poświęconej mu wystawy w miejscu pamięci na terenie byłego kościoła św. Mikołaja.

Otwarcie w miejscu pamięci St. Nikolai, 16 października 2018 r.

W dniu 16 października 2018 r. w podziemnych pomieszczeniach muzealnych miejsca pamięci na terenie byłego kościoła św. Mikołaja (Mahnmal St. Nikolai) odbyło się otwarcie wystawy „Władysław Barto-

Nie tylko o Hamburgu

WŁADYSŁAW BARTOSZEWSKI

ponad 60 konsulatów i zagranicznych przedstawicielstw handlowych.

W samych tylko stoczniach hamburskich pracuje około 25 000 ludzi, (w pozostałych gałęziach przemysłu — również w poważnej mierze związanych z życiem portu — około 240 000; w handlu, w bankowości i w ubezpieczeniach ponad 210 000 ludzi). Zwiedzanie portu należy do żelaznych punktów repertuaru turystycznego. Oglądałem tam m. in. statki japońskie, tureckie, widziałem wenezuelski tankowiec „Texaco", jeden z największych na świecie, dostrzegłem statki radzieckie, naszą „Hankę Sawicką", a także — bez zdziwienia — flagę z białym krzyżem na czerwonym tle: Hamburg jest macierzystym portem jednostek rzwajerskiej floty handlowej żeglującej stąd po świecie.

Do obyczajowych ciekawostek należy rytuał stałych powitań i pożegnań wpływających tu i wypływających z Hamburga statków, odbywający się w miejscowości Schulau, położonej na zachód od miasta, w dole Elby. Setki ludzi gromadzi się na przystani oraz w kawiarni nad brzegiem, skąd przez głośniki radzące się codziennie od rana do zmierzchu pozdrowienia dla załóg wszystkich przepływających statków w ich rodzimym języku. Towarzyszy temu informacja o samym statku, o jego wyporności, porcie macierzystym i celu podróży. Na maszt wjeżdża flaga odpowiedniego kraju, rozbrzmiewa stosowny hymn narodowy, statki odpowiadają salutem. W ciągu

cji definiuje się sam jako „das deutsche Weltblatt" — „niemieckie pismo światowe". Z drugiej strony właśnie w Hamburgu mieści się potężny koncern Axela Springera, wydawcy kilku magazynów ilustrowanych o największych nakładach oraz bulwarowego dziennika „Bild-Zeitung", sprzedawanego codziennie w przeszło 4 milionach egzemplarzy. „Bild-Zeitung" stanowi wreszcie swoisty fenomen w tym 55-milionowym kraju, gdzie żaden poważniejszy dziennik informacyjny nie może nawet marzyć o osiągnięciu nakładu pół miliona.

Za konieczną dygresją. W strukturze prasy zachodnioniemieckiej dominują dzienniki lokalne, czy też regionalne, takie jak np. „Westdeutsche Allgemeine Zeitung" (w nakładzie około 400 tys.) w Zagłębiu Ruhry, czy „Hamburger Abendblatt" — popołudniówka w podobnym nakładzie, czy „Kölner Stadt-Anzeiger" w Kolonii. Dzienników o zmierzeniu ponadregionalnym, ogólnopaństwowym jest w NRF chyba tylko trzy: „Frankfurter Allgemeine Zeitung" (180—220 tys. egzemplarzy), monachijska „Süddeutsche Zeitung", która poprzedniemu zasięgiem nieco ustępuje, a wreszcie springerowski „Die Welt" wydawany w Hamburgu, dziennik, który z roku na rok bardziej zmienia swoje pierwotnie liberalne oblicze i już niemal otwarcie żegluje prawicowym nurtem, nie gardząc współpracą byłych redaktorów prasy hitlerowskiej.

Organizatorzy imprezy, odbywającej się pod pretekstem „kształcenia politycznego", byli skonsternowani rozmiarami beczeliności prelegenta. Ale.. Sprawozdawca „Die Zeit" konczy: „Przy wyjściu z sali zaczepiła Freya młoda dziewczyna, redaktor politycznej gazetki szkolnego w gimnazjum w Oberhausen, prosiła o stały egzemplarz okazowy „National Zeitung" dla jej klasy. Przyrzeczono jej to wielce duszne. Koń trojański pozostał w mieście".

Mniej więcej w tym samym czasie prof. Erwin K. Scheuch, kierownik Instytutu Socjologii Porównawczej uniwersytetu w Kolonii, opublikował w „Süddeutsche Zeitung" (nr 112 z 11. V. 1966) interesującą analizę zjawisk prawicowego radykalizmu w NRF. Prof. Scheuch reprezentuje pogląd, że wynik osiągnięty przez NPD w wyborach do Bundestagu 19 września 1965 r., wynoszący się liczbą około 2 proc. głosów, nie stanowił prawdziwego odbicia nastrojów wyborców wobec ruchu prawicowo-radykalnego. W październiku i listopadzie 1965 r. Instytut Socjologii Porównawczej oraz Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu w Kolonii przeprowadziły — wspólnie z instytutem badania opinii publicznej „EMNID" — badania ankietowe na temat „czasu prawicowego radykalizmu" w NRF. 2001 osób wytypowanych jako reprezentatywne dla przekroju opinii publicznej otrzymało pytania w sprawie stosunku do liberalnej lub autorytatywnej struktury życia polityczne-

„Nicht nur über Hamburg" – Bericht von Władysław Bartoszewski in „Tygodnik Powszechny" (Krakau, 1966)

Reportaż Władysława Bartoszewskiego w „Tygodniku Powszechnym" (1966)

stätte Mahnmal St. Nikolai die Ausstellung „Władysław Bartoszewski 1922 – 2015. Widerstand – Erinnerung – Versöhnung" zum dritten Mal in Deutschland (nach Berlin und Magdeburg) präsentiert. Die Eröffnung gehörte zu den bewegendsten Gedenkveranstaltungen in Erinnerung an den im April 2015 verstorbenen ehemaligen Außenminister, Historiker und Publizisten, vor allem aber den Verfechter gutnachbarschaftlicher Nachkriegsbeziehungen zwischen Polen und Deutschen.

Zur Eröffnung sprach zuerst Klaus Franke, Vorsitzender des Förderkreis Mahnmal St. Nikolai, wo die Ausstellung in den Originalgewölben der ehemaligen Krypta präsentiert werden konnte.

Dr. Viola Krizak, Vorsitzende der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Hamburg

szewski 1922 – 2015. Pod prąd – pamięć – pojednanie", po raz trzeci udostępnionej do zwiedzania niemieckiej publiczności (po prezentacjach w Berlinie i Magdeburgu). Uroczystość należała do najbardziej poruszających z szeregu podobnych spotkań poświęconych zmarłemu w kwietniu 2015 r. byłemu ministrowi spraw zagranicznych, historykowi i publicyście, a przede wszystkim budowniczemu dobrosąsiedzkich powojennych relacji polsko-niemieckich.

Wernisaż wystawy rozpoczął się od wystąpienia pana Klausa Francke, przewodniczącego miejsca pamięci St. Nikolai, które na potrzeby ekspozycji udostępniło oryginalne pomieszczenia dawnej krypty kościoła św. Mikołaja, obecnie zaadaptowane do celów wystawienniczych.

Zebranych gości powitała pani dr Viola Krizak, przewodnicząca Towarzystwa Niemiecko-Polskiego w Hamburgu.

Koncepcję wystawy przedstawił kurator Marcin Barcz, szczególną uwagę poświęcając wieloletnim związkom Bartoszewskiego z Hamburgiem i ich mało znanym historycznym kulisom:

„Władysław Bartoszewski powraca dziś po 50 latach od pierwszej wizyty do Hamburga. Istniej jednak związek znacznie głębszy. W roku 2005 opublikował on książkę poświęconą swemu polsko-niemieckiemu zaangażowaniu, zatytułowaną 'A wyrwij nam z duszy nienawiść. Trudne pojednanie Polaków i Niemców'. Pierwsza część tytułu jest cytatem z wiersza 'Modlitwa' autorstwa Leonii Jabłonkówny, polskiej Żydówki, napisanego i opublikowanego w polskiej prasie podziemnej w okupowanej Warszawie w roku… 1943. Bartoszewski był wówczas redaktorem naczelnym konspiracyjnego pisma 'Prawda Młodych'. Wiersz Jabłonkówny skłonił go wówczas – w kulminacyjnym punkcie krwawego terroru nazistowskiego, w

begrüßte die versammelten Gäste. Kurator Marcin Barcz stellte die Ausstellungskonzeption vor und erwähnte die langjährigen Beziehungen Bartoszewskis mit Hamburg mit oft wenig bekannten historischen Hintergründen:

„Władysław Bartoszewski kommt heute über 50 Jahre nach seinem ersten Besuch nach Hamburg zurück. Aber es gibt eine noch tiefer reichende Verbindung. Im Jahre 2005 publizierte er ein Buch über sein deutsch-polnisches Engagement mit dem Titel ‚Und reiß uns den Hass aus der Seele. Die schwierige Aussöhnung der Polen und Deutschen'. Der erste Teil des Titels ist ein Zitat aus dem Gedicht mit dem Titel ‚Das Gebet' von Leonia Jabłonkówna, einer polnischen Jüdin, geschrieben und publiziert in der polnischen Untergrundpresse im besetzten Warschau im Jahre 1943. Bartoszewski war damals Chefredakteur des konspirativen Blattes ‚Prawda Młodych' (Wahrheit der Jugend). Das Gedicht von Jabłonkówna hat ihn damals – am Höhepunkt der blutigen Nazi-Gewaltherrschaft, im Jahr der Gräueltaten im Warschauer Getto, in der dunkelsten Nacht der Unmenschlichkeit – zur Reflexion über das Leiden der deutschen Zivilbevölkerung bewegt:

Für unsren zeriss'nen Boden,
Der Weichsel blutiges Sterben,
Für Tatra, für baltische Wogen,
Für Warschaus Tod im September;

Fürs Grab, das die Qualen wird lindern,
Das uns lockt, wenn die Kräfte erlahmen –
Herr, rette Frauen und Kinder
Aus Hamburgs Feuer und Flammen.

Im Triumph über die Niederlage,
Wenn dein Zornblick zuschnürt die Kehle,
Gib uns Kraft, lass den Sieg uns ertragen,
Und reiß uns den Hass aus der Seele.

Mahnmal St. Nikolai (Hamburg)

Miejsce pamięci – Kościół św. Mikołaja (Hamburg)

roku zbrodni popełnianych w warszawskim getcie, w najczarniejszej głębi upadku człowieczeństwa – do refleksji nad… cierpieniem niemieckiej ludności cywilnej:

Za ugór ojczysty rozdarty,
Za fali wiślanej płacz krwawy,
Za Tatry skalane i Bałtyk,
Za wrzesień śmiertelny Warszawy;

Za grób, co w słabnącym jak ulga
Pokusą w męczeńskich dniach świeci –
- Zbaw, Panie, kobiety i dzieci
Z płonących pożarów Hamburga.

W godzinach tryumfu nad klęską,
Gdy w gniewie się Twoim objawisz,
Daj siłę, daj radość zwycięską,
A wyrwij nam z duszy nienawiść.

Und reiß uns den Hass aus der Seele … – so könnte eigentlich auch der Titel dieser Ausstellung heißen" – beendete Barcz seine Ansprache.

Zum einzigartigen und bewegenden Akzent der Veranstaltung wurde eine Schweigeminute zur Erinnerung an die am 19. Oktober 2017 verstorbene Ehefrau von Władysław Bartoszewski, Zofia Bartoszewska.

Bettina Schaefer, Herausgeberin des Sammelbandes mit Erinnerungen an Władysław Bartoszewski unter dem Titel *„Für Freiheit kämpfen – selbstbestimmt leben*" (2017) las das letzte Interview mit Zofia Bartoszewska (aufgezeichnet in Warschau im Dezember 2015).

Im Namen der Familie sprach der Ehrengast aus Warschau und Sohn von Zofia Bartoszewska, Piotr Bachurzewski. In seiner persönlichen Rede sagte er u. a.:
„Zofia und Władysław Bartoszewski haben am 12. Dezember 1967 geheiratet und waren danach – mit Unterbrechung durch die Internierung des Professors 1981/82 durch das kommunistische Jaruzelski-Regime – bis zu seinem Tod praktisch unzertrennlich. Nachdem sie aus dem Verlagsinstitut entlassen wurde und aufgrund von Schikanen seitens der Staatssicherheit keine andere Arbeit finden konnte, beschäftigte sich meine Mutter von nun an mit der Organisation des Lebens ihres Mannes. Nach seiner Verhaftung besuchte sie ihn, trotz Schneewehen, in Jaworze, wo – einem Konzentrationslager ähnlich – die gefährlichsten Oppositionellen inhaftiert waren – darunter Tadeusz Mazowiecki, Bronisław Geremek, Bogdan Borusewicz und Władysław Bartoszewski. Sie teilte sein Leid, seine Verbannung, aber auch die späteren Erfolge. Sie engagierte sich für andere Menschen, gehörte u. a. zu den Mitgliedern des sog. Primas-Komitees, einer Hilfsorganisation, die in der Zeit des Kriegszustan-

A wyrwij nam z duszy nienawiść… – tak mógłby brzmieć tytuł naszej wystawy" – zakończył Barcz.

Wyjątkowym i poruszającym akcentem było poświęcenie hamburskiej uroczystości minutą ciszy pamięci Zofii Bartoszewskiej, zmarłej 19 października 2017 r. żony Władysława Bartoszewskiego.

Ostatni wywiad z Zofią Bartoszewską (przeprowadzony w Warszawie w grudniu 2015 r.) przeczytała Bettina Schaeffer, autorka zbioru wspomnień o Władysławie Bartoszewskim, opublikowanego w 2017 r. w Warszawie nakładem wydawnictwa Prószyński i spółka pod tytułem *„Walczyć o wolność, żyć niezależnie*" (edycję polską poprzedziło oryginalne wydanie niemieckie w lutym 2017 r.).

W imieniu rodziny głos zabrał przybyły z Warszawy gość honorowy Piotr Bachurzewski, syn Zofii Bartoszewskiej. W swoim osobistym wystąpieniu powiedział m.in.:
„Władysław i Zofia Bartoszewscy pobrali się 12 grudnia 1967 roku i od tego czasu, z przerwą na okres internowania Profesora w 1981/82 roku przez komunistyczny reżim Jaruzelskiego, byli właściwie nierozłączni do jego śmierci. Od czasu wyrzucenia jej z Państwowego Instytutu Wydawniczego i uniemożliwienia znalezienia innej pracy przez bezpiekę, zajęła się organizacją życia swojego męża. Po jego internowaniu odwiedzała go, brnąc przez śniegi, w Jaworzu, miejscu, gdzie uwięziono (w czymś w rodzaju obozu koncentracyjnego) najniebezpieczniejszych intelektualistów – m.in. Tadeusza Mazowieckiego, Bronisława Geremka, Bogdana Borusewicza i Władysława Bartoszewskiego. Uczestniczyła w jego niedoli, wygnaniu, ale również w późniejszych sukcesach. Angażowała się w działania społeczne. Była członkiem Komitetu Prymasowskiego – organizacji pomagającej potrzebującym w okresie stanu wojennego. Ojczym nigdy nie zapo-

des Hilfe leistete. Mein Stiefvater versäumte keine Gelegenheit, um an ihre Verdienste zu erinnern. Ich war dessen Zeuge. Sein Haus ist auch zu meinem Haus geworden. Ohne Zweifel hat er meine Ansichten und meine Entscheidungen geprägt."

Einen wichtigen Teil der Ausstellungseröffnung bildete die Vorführung eines zehnminütigen Ausschnitts aus dem Film „Brückenbauer" von Zofia Kunert, ein halbstündiger Dokumentarfilmes aus dem Jahre 2017 über das deutsch-polnische Engagement Władysław Bartoszewskis, entstanden dank der Unterstützung der Konrad-Adenauer-Stiftung und der Stiftung für deutsch-polnische Zusammenarbeit. In Filminterviews sprachen u. a. die ehem. Generalkonsulin Polens in Deutschland Elżbieta Sobótka, der frühere Präsident Polens Bronisław Komorowski, der ehem. Gesandte der Deutschen Botschaft in Warschau (übrigens Student W. Bartoszewskis) Manfred Hutterer, Prof. Krzysztof Miszczak und der Historiker Jochen Boehler. Der Film in voller Länge wurde den Besuchern im Vorführsaal der Gedenkstätte während der gesamten vierwöchigen Dauer der Ausstellung zur Verfügung gestellt.

Abschließende Worte richtete Hartwig Zillmer, Mitglied der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Hamburg an die Versammelten. Er erinnerte u. a. an die Rede von Władysław Bartoszewski im April 1995 vor dem Deutschen Bundestag.

Für musikalische Umrahmung sorgte virtuos Lucja Wojdak mit Werken von Mikołaj Górecki, Stanisław Moniuszko und eigenen Kompositionen.

Finissage in St. Nikolai am 20. November 2018

Nach vierwöchiger Präsentation in der Krypta der Gedenkstätte St. Nikolai wurde die Ausstellung am 20. November 2018

mniał o wspomnieniu jej zasług, gdy tylko była ku temu okazja. Byłem tego świadkiem. Jego dom był moim domem i niewątpliwie to on ukształtował moje poglądy i zachowania."

Istotną częścią wernisażu wystawy była również projekcja 10-minutowego fragmentu filmu pt. „Budowniczy mostów" w reżyserii Zofii Kunert, powstałego w 2017 roku (dzięki wsparciu Fundacji Konrada Adenauera i Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej) półgodzinnego dokumentu poświęconego polsko-niemieckiemu zaangażowaniu Władysława Bartoszewskiego. Zaprezentowany wycinek filmu zawierał m.in. wywiady z b. konsul Elżbietą Sobótką, b. prezydentem Bronisławem Komorowskim, b. zastępcą ambasadora Niemiec (i studentem W. Bartoszewskiego) Manfredem Huttererem, prof. Krzysztofem Miszczakiem i historykiem Jochenem Boehlerem. Kompletny film udostępniony został zwiedzającym w sali projekcyjnej krypty kościoła św. Mikołaja na czas całej czterotygodniowej prezentacji wystawy.

W podsumowaniu uroczystości głos zabrał Hartwig Zillmer, członek Towarzystwa Niemiecko-Polskiego w Hamburgu, który przypomniał m.in. o wystąpieniu Władysława Bartoszewskiego w kwietniu 1995 roku w niemieckim Bundestagu.

Oprawę muzyczną stanowiły wykonane z wirtuozerią utwory Mikołaja Góreckiego i Stanisława Moniuszki w interpretacji Łucji Wojdak, uzupełnione własnymi kompozycjami.

Finisaż w miejscu pamięci St. Nikolai, 20 listopada 2018 r.

W dniu 20 listopada 2018 r., po czterech tygodniach prezentacji w krypcie miejsca pamięci St. Nikolai w Hamburgu dobiegła końca ekspozycja poświęcona Władysławowi Bartoszewskiemu. W tym samym czasie dla zwiedzających dostępna była prezen-

beendet. Zahlreiche Gäste konnten sich in der Zwischenzeit mit der Biografie von Władysław Bartoszewski vertraut machen. Zur gleichen Zeit war die seit 2013 präsentierte Dauerausstellung „Gomorrha 1943 – Die Zerstörung Hamburgs im Luftkrieg" im Mahnmal St. Nikolai zu besichtigen. Um den Volkstrauertag (18. November) herum wurden über 6000 Besucher in dieser Ausstellung gezählt. Von denen dürften viele die in der Krypta der Kirchenruine ausgestellte Bartoszewski-Ausstellung ebenfalls gesehen haben.

An der feierlichen Finissage nahmen zahlreiche Ehrengäste teil, darunter der Erste Bürgermeister der Hansestadt Hamburg Peter Tschentscher, der Generalkonsul der Republik Polen Piotr Golema, der Vorsitzende des Förderkreis Mahnmal St. Nikolai Klaus Franke und die Vorsitzende der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Hamburg Viola Krizak.

Bettina Schaefer las Ausschnitte aus ihrem Buch „Für Freiheit kämpfen – selbstbestimmt leben". Kurator Marcin Barcz versuchte aktuelle Schlussfolgerungen aus der Biografie von Władysław Bartoszewski zu ziehen:

„Bei verschiedenen Gelegenheiten hören wir immer wieder, wie sehr heute Menschen von solchem Format, wie dringend Autoritäten, Wegweiser und glaubwürdige Zeitzeugen nötig sind. Wie sehr wir Rezepte für die Lösung der neuen und doch immer gleichen Krankheiten brauchen – wie blinder Nationalismus, Fremdenhass, diktatorische Sehnsüchte, Populismus oder einfache Gleichgültigkeit. Welche Rezepte und Lösungen haben Sie mithilfe dieser Ausstellung in der Biografie von Władysław Bartoszewski gefunden? Ist das vielleicht diese Mischung aus aktivem Widerstand, bewusster Erinnerung und angestrebter Versöhnung? Welche Attribute sollte heute ein zeitgemäßer Bartoszewski besitzen? Wo liegt also sein Geheimnis? Er sagte in einem seiner humorvollen Sprüche: wenn ich schon als Mensch und nicht als Schwein auf die Welt gekommen bin, dann ist es doch einfacher, mich wie ein Mensch zu benehmen. Ein Mensch im besten Verständnis dieses Wortes war Władysław Bartoszewski. Einer, der sich im Leben von dem einfachsten Grundsatz zu leiten versuchte: nämlich andere so zu behandeln, wie er selbst behandelt werden wünschte. Der seinen Platz in der grenzüberschreitenden Gemeinschaft der Menschen guten Willens (unabhängig von ihrer Nationalität) sah und in schwierigsten Zeiten alles daran setzte, um – wie er selbst sagte – den Anderen zumindest keinen Schaden zuzufügen. So wenig und so viel".

An der anschließenden Diskussion unter der Leitung Sabine Bamberger-Stemmanns (Direktorin der Landeszentrale für politische Bildung Hamburg) beteiligten sich Anita Baranowska-Koch (Bartoszewski-Initiative Berlin), Frank Golczewski (Universität Hamburg) und Manuel Sarrazin (MdB, Vorsitzender der Deutsch-Polnischen Parlamentariergruppe im Deutschen Bundestag).

Für musikalische Umrahmung sorgte erneut Lucja Wojdak. Während der Finissage erfolgte die Vorführung eines Ausschnitts der NDR-Reportage „Ein Pole sieht die Bundesrepublik" aus dem Jahre 1966.

towana od 2013 r. wystawa stała „Gomora 1943 – Zniszczenie Hamburga podczas nalotów". W okolicy Dnia Żałoby Narodowej (18 listopada) odwiedziło ją ponad 6000 gości. Wielu z nich zapoznało się zapewne również z dostępną w krypcie zrujnowanego kościoła wystawą o Władysławie Bartoszewskim.

W uroczystym finisażu udział wzięli m.in. burmistrz Hamburga Peter Tschentscher, konsul generalny RP w Hamburgu Piotr Golema, dyrektor miejsca pamięci Klaus Francke i przewodnicząca hamburskiego Towarzystwa Niemiecko-Polskiego Viola Krizak.

Fragmenty książki „Walczyć o wolność, żyć niezależnie" przeczytała Bettina Schaefer. Kurator Marcin Barcz podjął próbę wyciągnięcia aktualnych wniosków z Biografii Władysława Bartoszewskiego:

„Przy różnorakich okazjach słyszymy stale, jak bardzo brak nam dzisiaj ludzi takiego formatu, jak pilnie potrzebne są autorytety, drogowskazy i wiarygodni świadkowie wydarzeń. Jak bardzo potrzebujemy recept na nowe, a zarazem wciąż te same choroby – ślepy nacjonalizm, nienawiść do obcych, ciągotki dyktatorskie, populizm czy po prostu rozpowszechnioną obojętność. Jakie recepty i rozwiązania znaleźli Państwo z pomocą niniejszej wystawy w biografii Władysława Bartoszewskiego? Czy jest nimi może owa mieszanka czynnego oporu, świadomej pamięci i dążenia do pojednania? Jakie atrybuty powinny charakteryzować Bartoszewskiego na miarę naszych czasów? Na czym polega jego tajemnica? W jednym ze swoim humorystycznych powiedzeń stwierdził kiedyś: Skoro już przyszedłem na świat jako człowiek, a nie jako świnia, to łatwiej jest mi zachowywać się po ludzku. Władysław Bartoszewski był właśnie człowiekiem w najlepszym rozumieniu tego słowa. Starającym się kierować w życiu najprostszą zasadą: mianowicie tak traktować innych, jak sam chciałby być przy nich traktowany. Widzącym swe miejsce w ponad granicznej wspólnocie ludzi dobrej woli (niezależnie od narodowości) i starającym się także w najtrudniejszych czasach – jak sam mawiał – przynajmniej nie zadawać innym cierpienia. Tak wiele i tak mało zarazem."

W przeprowadzonej następnie dyskusji moderowanej przez Sabine Bamberger-Stemmann (dyrektor Landowej Centrali Edukacji Politycznej) udział wzięli Anita Baranowska-Koch (Inicjatywa im. W. Bartoszewskiego w Berlinie), Frank Golczewski (Uniwersytet w Hamburgu) i Manuel Sarrazin (przewodniczący Niemiecko-Polskiej Grupy Parlamentarnej w Bundestagu).

Oprawę muzyczną zapewniła ponownie Lucja Wojdak. Podczas finisażu zaprezentowano fragment reportażu telewizji NDR z roku 1966 „Republika federalna oczami Polaka", poświęconego pierwszej wizycie Władysława Bartoszewskiego w Hamburgu.

Finissage in der Krypta des Mahnmals St. Nikolai am 20. November 2018. Am Rednerpult Klaus Franke, Vorsitzender des Förderkreises Mahnmal St. Nikolai.

Finisaż w krypcie miejsca pamięci św. Mikołaja (Hamburg) 20 listopada 2018 r. Przy mównicy Klaus Franke, przewodniczący Förderkreis Mahnmal St. Nikolai.

DRESDEN
10. Januar – 23. Februar 2019

Zum Jahresbeginn 2019 erreichte die Ausstellung nach kurzer Weihnachtspause ihre inzwischen vierte Station – Dresden. Die sächsische Landeshauptstadt war für Władysław Bartoszewski keineswegs unbekannt. Abgesehen von einem kurzen Aufenthalt während einer DDR-Reise besuchte er Dresden später in den 90er Jahren u. a. auf Einladung von Ministerpräsident Prof. Kurt Biedenkopf. In dem in Polen erschienenen Band seiner wichtigsten publizistischen Beiträge zur deutsch-polnischen Thematik, „Kropla drąży skałę“ (Deutsch: „Steter Tropfen höhlt den Stein“), befindet sich ein Foto von Władysław Bartoszewski aus dem Jahr 1987 mit dem späteren Ministerpräsidenten des neugegründeten Freistaates Sachsen. Zum letzten Mal – laut dem Archiv von Władysław Bartoszewski – kam er im September 2008 in der Rolle des Beraters des polnischen Premierministers Donald Tusk auf Einladung des sächsischen Ministerpräsidenten Stanislaw Tillich nach Dresden. Drei Jahre zuvor stellte er im Dresdner Haus der Kirche sein gerade erschienenes und in dieser Broschüre bereits erwähnte Buch „Und reiß uns den Hass aus der Seele. Die schwierige Aussöhnung der

Władysław Bartoszewski und Wolfgang Nicht (Vorsitzender DPG Sachsen) im Haus der Kirche, 2005.

Władysław Bartoszewski i Wolfgang Nicht (przewodniczący Tow. Niemiecko-Polskiego Saksonii) w Domu Kościoła, 2005 r.

DREZNO
10 stycznia – 23 lutego 2019

Na początku 2019 roku wystawa, po krótkiej przerwie bożonarodzeniowej, dotarła do czwartego tymczasem przystanku – Drezna. Stolica Saksonii nie była dla Władysława Bartoszewskiego miejscem nieznanym. Pomijając krótki pobyt tam podczas podróży po Niemieckiej Republice Demokratycznej, odwiedzał on później Drezno w latach 90-tych m.in. na zaproszenie prof. Kurta Biedenkopfa (premiera Saksonii w latach 1990 – 2002). W opublikowanym po polsku zbiorze najważniejszych artykułów i przemówień Władysława Bartoszewskiego na tematy polsko niemieckie pt. „Kropla drąży skałę“ znajduje się wspólna fotografia z roku 1987 z przyszłym premierem nowoutworzonego kraju związkowego Saksonii. Po raz ostatni – jak wynika z archiwów Władysława Bartoszewskiego – odwiedził Drezno we wrześniu 2008 roku w roli pełnomocnika premiera Donalda Tuska na zaproszenie premiera Saksonii, Stanislawa Tillicha. Nieco wcześniej, we wrześniu 2005 roku prezentował w Domu Kościoła swą właśnie opublikowaną i wielokrotnie przytaczaną w niniejszej broszurze książkę „A wyrwij nam z duszy nienawiść. Trudne pojednanie Polaków i Niemców”. W zbiorach Towarzystwa Niemiecko-Polskiego Saksonii znajdują się fotografie z owego wieczoru autorskiego – ukazujące Władysława Bartoszewskiego i dr Wolfganga Nichta, ówczesnego przewodniczącego Towarzystwa.

Władysław Bartoszewski mit dem späterem Ministerpräsidenten Sachsens, Kurt Biedenkopf, 1987

Władysław Bartoszewski i przyszły premier Saksonii, Kurt Biedenkopf, 1987 r.

Polen und Deutschen“ vor. In der Chronik der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Sachsen sind Aufnahmen von diesem Autorentreffen vorhanden – mit Władysław Bartoszewski und Dr. Wolfgang Nicht, dem damaligen Vorsitzenden.

Es gibt auch überraschendere Berührungspunkte zwischen Dresden und der Biografie von Władysław Bartoszewski als allein seine Besuche. Bei der Lektüre der Liste der Ehrenbürger Dresdens finden wir den Namen des Generalfeldmarschalls Helmuth Graf von Moltke. Die Ehrenbürgerschaft erhielt er am 11. Juli 1871, zusammen mit Reichskanzler Otto von Bismarck. Helmut von Moltke war der Urgroßonkel des von den Nationalsozialisten hingerichteten Helmuth James von Moltke, des bekannten Mitbegründers des sog. Kreisauer Kreises. Dessen Frau wiederum war die später mit

Istnieją także bardziej zaskakujące od samych wizyt punkty styczności pomiędzy Dreznem a biografią Władysława Bartoszewskiego. Wertując wykaz honorowych obywateli Drezna trafimy na nazwisko marszałka Helmuta hrabiego von Moltke – honorowe obywatelstwo otrzymał on 11 lipca 1871 roku, wraz z kanclerzem rzeszy Otto von Bismarckiem. Otóż ten właśnie Helmuth von Moltke był bratem pradziadka zamordowanego przez nazistów Helmutha Jamesa von Moltke, znanego współzałożyciela tzw. Kręgu z Krzyżowej. Z kolei Helmuth James von Moltke był mężem zaprzyjaźnionej później blisko z Władysławem Bartoszewskim Freyi von Moltke. Natomiast syn Freyi, Helmuth Caspar von Moltke w czerwcu 2018 roku wraz z synem Władysława Bartoszewskiego założył w Warszawie fundację o nazwie Instytut

Haus der Kirche (Dresden)
Dom Kościoła (Drezno)

Władysław Bartoszewski eng befreundete Freya von Moltke. Der Sohn von Freya, Helmuth Caspar von Moltke, gründete im Juni 2018 zusammen mit dem Sohn von Władysław Bartoszewski in Warschau die Stiftung Władysław-Bartoszewski-Institut. Damit ist der alte preußische Generalfeldmarschall unerwartet zum interessanten Berührungspunkt im Kontext der Ausstellung zum Leben des deutsch-polnischen Brückenbauers Bartoszewski geworden.

Noch eine Anekdote: 60 Kilometer westlich von Dresden liegt die Stadt Mittweida. Im Archiv „Neuer Akten" der Stadt Warschau lagern alte Unterlagen des Onkels von Władysław Bartoszewski – Jerzy Zbiegniewski. In der Zwischenkriegszeit war er Beamter der Kontrollbehörde. In seinen Akten befindet sich u. a. ein Abschluss-

imienia Władysława Bartoszewskiego. Tak oto stary pruski marszałek stał się mimowolnie zaskakującym punktem styczności w kontekście wystawy poświęconej życiu budowniczego mostów między Polakami a Niemcami…

I jeszcze jedna z podobnych anegdot: 60 kilometrów do Drezna znajduje się miejscowość Mittweida. W Archiwum Akt Nowych w Warszawie przechowywane są dokumenty wuja Władysława Bartoszewskiego – Jerzego Zbiegniewskiego. W okresie międzywojennym był on urzędnikiem Najwyższej Izby Kontroli. W jego aktach znajduje się m.in. świadectwo ukończenia maszynoznawstwa w technikum w Mittweida z roku 1909.

Istotnym punktem styczności jest także partnerstwo miast Drezna i Wrocławia, gdyż właśnie we wrocławskim Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich przechowywane są zgodnie z życzeniem Władysława Bartoszewskiego jego kompletne archiwa. Kto zatem pragnie zapoznać się bliżej z biografią Bartoszewskiego, powinien odwiedzić łatwe do osiągnięcia z Drezna miasto stu mostów i stałą wystawę przy Rynku, w Kamienicy pod Złotym Słońcem pod numerem 6.

Możliwość taką dała również wystawa prezentowana od 10 stycznia do 23 lutego 2019 w drezdeńskim Domu Kościoła – dokładnie w miejscu, gdzie już w 2005 roku Władysław Bartoszewski przedstawiał swą wspomnianą wcześniej książkę…

Otwarcie w Domu Kościoła, 10 stycznia 2019 r.

„Na brzegu Łaby po stronie dzielnicy Neustadt w Dreźnie wita Państwa widoczna z oddali wieża Kościoła Trzech Króli – miejsce żywej wiary, łączące tradycję z nowoczesnością. W barokowych murach znajdą Państwo nowoczesne centrum ewentowo-konferen-

zeugnis der Maschinenlehre am Technikum Mittweida aus dem Jahre 1909.

Ein wichtiger Bezugspunkt ist auch die Partnerschaft Dresdens mit Wrocław: dem Wunsch von Władysław Bartoszewski entsprechend, wird sein gesamtes Archiv im Nationalen Ossolinski-Institut in Wrocław aufbewahrt. Wer sich also mit der Biografie Bartoszewskis näher auseinandersetzen will, der sollte die von Dresden aus leicht zu erreichende Stadt der hundert Brücken und die Dauerausstellung im Haus zur Goldenen Sonne am Hauptmarkt 6 in der Altstadt besuchen.

Diese Möglichkeit gab auch vom 10. Januar bis 23. Februar 2019 die Ausstellung im Dresdner Haus der Kirche – genau an dem Ort, wo bereits 2005 Władysław Bartoszewski sein Buch vorgestellt hatte …

Eröffnung im Haus der Kirche am 10. Januar 2019

„In Dresden begrüßt Sie auf der Neustädter Seite der Elbe weithin sichtbar der Turm der Dreikönigskirche – ein Ort lebendigen Glaubens, der Tradition und Moderne verbindet. Innerhalb barocker Mauern finden Sie ein modernes Veranstaltungs- und Tagungszentrum mit vielen Möglichkeiten" – mit diesen Worten auf der Website lud das Haus der Evangelisch-Lutherischen Landeskirche Sachsens zur der Eröffnung der Bartoszewski-Ausstellung ein, an der am 10. Januar 2019 rund 50 Gäste teilnahmen.

Die versammelten Teilnehmer wurden von Susanne Ludwig begrüßt, der theologisch-pädagogischen Referentin im Haus der Kirche. Staatsminister Oliver Schenk, Chef der Sächsischen Staatskanzlei, ergriff als nächster das Wort. In seiner Ansprache erinnerte er an zahlreiche Kontakte zwischen den Regierungsvertretern Sachsens und Władysław Bartoszewski:

Einladung zur Ausstellung
Zaproszenie na wystawę

cyjne, oferujące wiele możliwości" – tymi słowami na stronie internetowej zaprasza do odwiedzin Dom Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego Saksonii. W dniu 10 stycznia 2019 r. przybyło tu około 50 gości, by uczestniczyć w otwarciu wystawy „Władysław Bartoszewski: Pod prąd – Pamięć – Pojednanie".

Zebranych uczestników powitała Susanne Ludwig, referentka ds. teologicznych i edukacyjnych. Jako kolejny mówca głos zabrał szef Kancelarii premiera Saksonii, minister ds. federalnych i europejskich Oliver Schenk. W swym wystąpieniu przypomniał on liczne kontakty pomiędzy przedstawicielami rządu Saksonii, a Władysławem Bartoszewskim:

„W istocie Władysław Bartoszewski od roku 1990 aż do śmierci w 2015 spotkał się ze wszystkimi saksońskimi premierami. Ze

„In der Tat hat Władysław Bartoszewski zwischen 1990 und seinem Tod 2015 alle sächsischen Ministerpräsidenten getroffen. Und er hat in allen von ihnen Geistesverwandte getroffen, was das gute Verhältnis von Sachsen und Polen sowie die Bedeutung von Europa betrifft. Kurt Biedenkopf hat z. B. einmal erzählt, dass er in den 1990ern mit Bartoszewski die neuen Grenzabfertigungsgebäude in Görlitz besichtigte, wozu dieser sagte: ‚Die werden bald überflüssig sein. Warum bauen Sie hier nicht ein paar behelfsmäßige Baracken?' Tatsächlich wurde das 2004 alles überflüssig" – erinnerte sich Staatsminister Schenk.

Im weiteren Teil der Ansprache erwähnte er eine wichtige Auszeichnung, mit der Władysław Bartoszewski im Jahre 2002 gewürdigt wurde und sprach anschließend von der aktuellen Verantwortung für die Fortführung seiner europäischen Vision:

„Władysław Bartoszewski selbst war auch ein engagierter Brückenbauer zwischen Ost und West. Dafür ist er vielfach ausgezeichnet worden. Darunter auch mit dem Internationalen Brückepreis der Europastadt Görlitz/Zgorzelec. Diese Auszeichnung war einer von vielen Gründen für ihn, Sachsen zu besuchen. Bei diesen Besuchen hat er stets sein Bekenntnis zur polnisch-sächsischen Freundschaft erneuert und für sein Europa gemeinsamer Werte, für ein Europa der Kulturen und der Vielfalt der Völker geworben. Als Europaminister ist es nun meine Aufgabe, diese Vision von Europa, die Persönlichkeiten wie Władysław Bartoszewski hatten und die Wirklichkeit geworden ist, zu gestalten".

Der Vorsitzende der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Sachsen, Wolfgang Howald, sprach von persönlichen Begegnungen mit Władysław Bartoszewski, u. a. bei der Buchvorstellung im Haus der Kirche im Jahre 2005.

Ausstellung im Haus der Kirche (Dresden)
Wystawa w Domu Kościoła (Drezno)

wszystkimi też znalazł duchowe pokrewieństwo w kwestiach dobrych relacji Saksonii z Polską i znaczenia Europy. Kurt Biedenkopf opowiedział kiedyś m.in. o odbytych wraz z Władysławem Bartoszewskim w latach 90-tych oględzinach nowych budynków na przejściu granicznym w Görlitz, które Bartoszewski skwitował stwierdzeniem: 'Niebawem będą niepotrzebne. Dlaczego nie postawicie tu kilku tymczasowych baraków?' Istotnie, wszystko to w roku 2004 stało się zbędne" – minister Schenk przytoczył jedną z anegdot.

W dalszej części przemówienia wspomniał o ważnym wyróżnieniu, przyznanym Władysławowi Bartoszewskiemu w roku 2002, a na zakończenie dodał kilka słów o aktualnym zobowiązaniu kontynuowania wizji Europy:

„Sam Władysław Bartoszewski był także zaangażowanym budowniczym mostów między wschodem a Zachodem. Wielokrotnie go za to nagradzano. Wśród nagród znalazła się również Międzynarodowa Nagroda Mostu Europamiasta Görlitz/Zgorzelec. Wyróżnienie to było jednym z wielu powodów, dla których odwiedzał Saksonię. Podczas swych wizyt potwierdzał stale przywiązanie do idei polsko-saksońskiej przyjaźni i szukał sprzymierzeńców dla wizji Europy wspól-

Die Gründerin der Berliner Bartoszewski-Initiative, Anita Baranowska-Koch, stellte die jeweiligen Ausstellungsstationen vor. Auch Kurator Marcin Barcz erzählte von der bisherigen Wanderreise durch Deutschland: *„Es fällt mir auf, dass die deutschen Stationen der Ausstellung – von Berlin abgesehen – dem Verlauf der Elbe folgen: Magdeburg, Hamburg, nun Dresden, also mal stromab-, mal stromaufwärts – sozusagen ‚gegen den Strom', so heißt auch einer der Teile unserer Ausstellung."*

Danach erklärte er die Konzeption der Ausstellung und endete mit den Worten: *„Diese Art der Auseinandersetzung mit Władysław Bartoszewski verlangt von den Besuchern etwas Mühe, eine gewisse Anstrengung. Aber so war auch er selbst zu seinen Lebzeiten. Er verlangte von anderen, vor allem aber von sich selbst Mühe, Anstrengung und kompromisslosen Einsatz. Ich wünsche uns allen, dass diese Ausstellung im neuen Jahr 2019 uns ein wenig von diesem Bartoszewski-Geist verleiht."*

Ein anschließender Rundgang durch die Ausstellung gab die Möglichkeit zu vielen interessanten und bewegenden Gesprächen. Unter den Gästen befanden sich ehemalige Mitglieder von „Aktion Sühnezeichen", die Władysław Bartoszewski bereits im Sommer 1965 während ihrer Polenreise in Warschau kennenlernte. Er übergab damals zwei deutschen Studentinnen seine Visitenkarte mit kurzer Nachricht (auf der Rückseite) an seine Kollegen von der Krakauer Redaktion des Wochenblattes „Tygodnik Powszechny". Dank dieser Visitenkarte konnten die jungen Gäste auch in Krakau Unterstützung und Übernachtung finden. Die mittlerweile ältere Dame hat das wertvolle Erinnerungsstück dankbar aufbewahrt und sichtlich berührt bei der Ausstellungseröffnung in Dresden viele Jahrzehnte später präsentiert …

nych wartości, Europy kultury i różnorodności narodów. Jako minister do spraw europejskich uważam obecnie za moje własne zadanie kształtować ową wizję Europy, wyśnioną i zrealizowaną przez postacie pokroju Bartoszewskiego".

Przewodniczący Towarzystwa Niemiecko-Polskiego Saksonii, Wolfgang Howald mówił o osobistych spotkaniach z Władysławem Bartoszewskim, m.in. podczas prezentacji wspomnianej książki w Domu Kościoła w 2005 r. Założycielka Inicjatywy im. Władysława Bartoszewskiego, Anita Baranowska-Koch przedstawiła poszczególne przystanki na trasie wystawy. Także kurator Marcin Barcz opowiedział o dotychczasowej podróży po Niemczech: *„Przychodzi mi na myśl, że niemieckie miejsca prezentacji wystawy – poza Berlinem – prowadzą brzegami Łaby: z Magdeburga, przez Hamburg, po Drezno, a zatem raz z prądem, raz w pewnym sensie ‚pod prąd' – taki też tytuł ma jedna z części naszej ekspozycji".*

Następnie wyjaśnił koncepcję wystawy i zakończył słowami: *„Ten rodzaj konfrontacji z biografią Władysława Bartoszewskiego wymaga od zwiedzających pewnego wysiłku, pewnego zaangażowania. Ale taki też był za życia sam Władysław Bartoszewski. Wymagał od innych, przede wszystkim zaś od siebie wysiłku, pracy, bezkompromisowego zaangażowania. Życzę nam wszystkim, aby niniejsza wystawa w nowym roku 2019 natchnęła nas choć odrobiną owego ducha Bartoszewskiego".*

Kończące uroczystość wspólne zwiedzanie wystawy stało się możliwością odbycia wielu interesujących i poruszających rozmów. Wśród gości znalazła się była uczestniczka „Akcji Znak Pokuty", która osobiście poznała Władysława Bartoszewskiego w Warszawie podczas podróży do Polski latem 1965 roku. Młodym niemieckim studentom podarował on wówczas

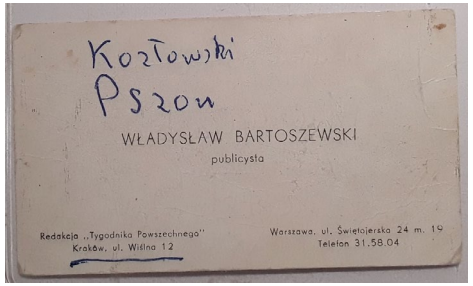

Visitenkarte von Władysław Bartoszewski (1965) mit handschriftlicher Notiz an seine Redaktionskollegen von „Tygodnik Powszechny" Krzysztof Kozłowski und Mieczysław Pszon: „Um Gottes Willen! Helft bei der Übernachtung dieser zwei Mädchen von Aktion Sühnezeichen. Władek".

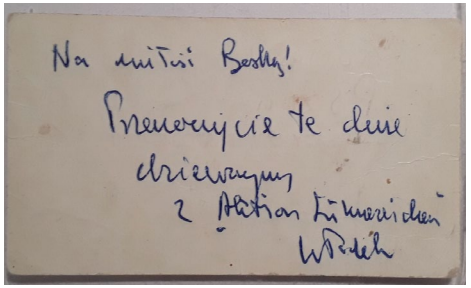

Wizytówka Władysława Bartoszewskiego (1965) z odręczną wiadomością dla kolegów z redakcji „Tygodnika Powszechnego", Krzysztofa Kozłowskiego i Mieczysława Pszona: „Na miłość Boską! Przenocujcie te dwie dziewczyny z Aktion Sühnezeichen. Władek".

Im Dresdner Haus der Kirche wurde die Ausstellung als Teil der Veranstaltungsreihe „Abschied und Erinnerung" organisiert. Für Besucher war sie bis 23. Februar zugänglich. Im Rahmen der Ausstellung fanden zwei Begleitgespräche statt: am 7. Februar ein Treffen mit Botschafter a. D. Johannes Bauch (moderiert von Wolfgang Pailer) und die Vorführung des Films von Zofia Kunert „Brückenbauer" sowie am 11. Februar ein Gespräch mit Wolfgang Templin mit dem Thema „Mein Bartoszewski".

Die Einladung zur Ausstellungseröffnung erschien am 8. Januar im Online-Magazin „Neustadt-Geflüster". Über die Veranstaltung informierten auch die „Dresdner Neueste Nachrichten" am 11. Januar. Einen umfassenden Bericht aus Dresden publizierte die Evangelische Kirche in Polen auf ihrer Website.

swą wizytówkę z krótką wiadomością (na odwrocie) do swych kolegów z krakowskiej redakcji „Tygodnika Powszechnego". Dzięki owej wizytówce młodzi goście znaleźli w Krakowie wsparcie i nocleg. Starsza tymczasem pani zachowała cenną pamiątkę i wyraźnie wzruszona zaprezentowała ją wiele dziesięcioleci później podczas otwarcia wystawy w Dreźnie…

Wystawę w drezdeńskim Domu Kościoła włączono do cyklu wydarzeń zorganizowanych pod hasłem „Pożegnanie i pamięć". Dla zwiedzających dostępna była do 23 lutego. W ramach wystawy odbyły się dwa spotkania towarzyszące: 7 lutego rozmowa z byłym ambasadorem Niemiec w Polsce Jochannesem Bauchem (moderowana przez Wolfganga Pailera) połączona z prezentacją filmu Zofii Kunert „Budowniczy mostów" oraz rozmowa z Wolfgangiem Templinem na temat „Mój Bartoszewski" w dniu 11 lutego.

Zaproszenie na otwarcie wystawy ukazało się 8 stycznia w internetowym magazynie „Neustadt-Geflüster". O wydarzeniu poinformowała także gazeta „Dresdner Neueste Nachrichten" w wydaniu z 11 stycznia. Obszerną relację z Drezna opublikował serwis internetowy Kościoła Ewangelickiego w Polsce.

Ausstellungseröffnung in der Stadtbibliothek Görlitz am 8. März 2019. Unter den Gästen Rafał Gronicz, Bürgermeister von Zgorzelec (1. von rechts).

Otwarcie wystawy w Bibliotece Miejskiej w Görlitz, 8 marca 2019 r. Wśród gości burmistrz Zgorzelca, Rafał Gronicz (pierwszy od prawej)

GÖRLITZ
8. März – 13. April 2019

Nirgendwo sonst wird Nachbarschaft derart unmittelbar empfunden wie in einer Grenzregion. Die Europastadt Görlitz/Zgorzelec ist dabei ein besonderer Prüfstand. Dass der Brückenbauer Władysław Bartoszewski auch hier seine Spuren hinterlassen hat, wurde bereits zum Teil während der Ausstellungseröffnung in der sächsischen Landeshauptstadt Dresden erwähnt. Im Oktober 1995 besuchte er die Stadt in seiner offiziellen Rolle als polnischer Außenminister. Vier Jahre danach, im November 1999, war er erneut in Görlitz zu Gast, diesmal als Laudator während der Verleihung des Internationalen Brückepreises an Freya von Moltke. Nur wenig später, am 18. Oktober 2002, wurde ihm selbst diese Auszeichnung verliehen. Die Laudatio aus diesem Anlass hielt Arno Lustiger. Zum Abschluss seiner Rede sagte er:

„Władysław Bartoszewski ist ein Held der Zeitgeschichte und ein Pole, der überall auf der Welt höchste Anerkennung genießt. Dieses persönliche Vertrauenskapital hat er

GÖRLITZ
8 marca – 13 kwietnia 2019 r.

Nigdzie indziej sąsiedztwo nie jest odczuwane bliżej, niż w regionie przygranicznym. Europamiasto Görlitz/Zgorzelec jest tu szczególnym probierzem. O tutejszych śladach pozostawionych przez Władysława Bartoszewskiego wspominano już częściowo podczas otwarcia wystawy w stolicy Saksonii, Dreźnie. W październiku 1995 r. złożył on tu wizytę w oficjalnej roli polskiego ministra spraw zagranicznych. Cztery lata później, w listopadzie 1999 r. ponownie odwiedził Görlitz, tym razem jako laudator podczas przyznania Freyi von Moltke Międzynarodowej Nagrody Mostu. Niedługo później, 18 października 2002 r. to samo wyróżnienia przyznano Władysławowi Bartoszewskiemu. Laudację z tej okazji wygłaszał Arno Lustiger (ceniony w Niem-

Görlitz

seiner geliebten Heimat Polen geschenkt und sein Leben lang für ihre Belange im Krieg und im Frieden gekämpft. In den Jahren der braunen und der roten Diktatur hat er seine Ideale der Solidarność, der menschlichen Solidarität, nie aufgegeben. ‚Er is a mensch' – sagt man auf Jiddisch über einen stillen Helden der Menschlichkeit. Wir alle, ob Juden, Christen, Polen oder Deutsche, wir alle haben Grund, der Europastadt Görlitz zur Auszeichnung dieser außergewöhnlichen Persönlichkeit zu gratulieren und zu danken."

Władysław Bartoszewski selbst sprach damals, im Oktober 2002, anlässlich der Brückepreisverleihung von dem symbolischen Wert der Auszeichnung und besonders des Verleihungsortes:

„Im Rückblick auf meinen langen Lebensweg und die Erfahrungen in den Beziehungen zwischen unseren Völkern halte ich die heutige Feier für einen Tag von symbolischer Bedeutung in meiner Biographie. Vor einem Jahr wurde mir in Berlin das Großkreuz des Bundesverdienstkreuzes verliehen und vor sieben Jahren bekam ich den höchsten polnischen Orden des Weißen Adlers. In dem einen, wie auch dem anderen Fall war es ein Ausdruck der Anerkennung und Hochachtung seitens der Oberhäupter der beiden Länder. Heute dagegen, am Ende meiner öffentlichen Tätigkeit, bekomme ich die Auszeichnung von den Bürgern, von Menschen, die an der Grenze unserer Staaten leben. Nicht zuletzt fühle ich mich durch meine herausragenden Vorgänger geehrt, die Träger des Internationalen Brückepreises der Stadt Görlitz/Zgorzelec. Alle diese Personen, angefangen von Marion Gräfin Dönhoff bis zu Herrn Kardinal Miloslav Vlk sind mir wohl bekannt. Vor drei Jahren hatte ich selbst die Gelegenheit, die Rede aus Anlass der Verleihung dieser Auszeichnung an Freya von Moltke zu halten – eine großen Deutschen und ein wahres Beispiel in zwischenmenschlichen Beziehungen für uns alle. Dass ich nun mit ihr und mit den anderen Preisträgern in einer Reihe stehe, ist für mich besonders ehrenvoll".

In seinen letzten Lebensjahren besuchte Władysław Bartoszewski Görlitz noch mindestens zwei Mal: im September 2009 aus Anlass des 20. Jubiläums der Gemeinschaft für studentischen Austausch in Mittel- und Osteuropa (GFPS) und im Mai 2011 als offizieller Vertreter des polnischen Ministerpräsidenten zur Eröffnung der 3. Sächsischen Landesausstellung „Via Regia – 800 Jahre Bewegung und Begegnung".

Im März 2019 kehrte Władysław Bartoszewski zurück nach Görlitz, diesmal war er selbst Protagonist der Ausstellung über sein Lebenswerk als Brückenbauer an der Grenze zweier Völker.

Eröffnung in der Stadtbibliothek am 8. März

„Zahlreiche Besucher erlebten heute in der Stadtbibliothek Görlitz die Eröffnung der Ausstellung Bartoszewski 1922–2015: Widerstand – Erinnerung – Versöhnung" – czech historyk i pisarz z rodziny polskich Żydów, ocalały z Holokaustu). W ostatnich słowach swego przymówienia powiedział on wówczas:

„Władysław Bartoszewski jest bohaterem historii najnowszej i Polakiem, który wszędzie na świecie postrzegany jest z najwyższym uznaniem. Ten osobisty kapitał zaufania podarował on swej ukochanej ojczyźnie, Polsce, przez całe życie walcząc w jej interesie na wojnie i w czasach pokoju. W latach brązowej i czerwonej dyktatury nie porzucił swych ideałów ludzkiej solidarności. W języku jidysz o takich cichych bohaterach człowieczeństwa mówi się 'er is a mensch'. My wszyscy, niezależnie czy jesteśmy Żydami, chrześcijanami, Polakami czy Niemcami, wszyscy mamy powód, by pogratulować i podziękować Europamiastu Görlitz z okazji wyróżnienia tak wyjątkowej postaci".

Sam Władysław Bartoszewski mówił wtedy, w październiku 2002 roku z okazji nadania Nagrody Mostu o symbolicznej wartości wyróżnienia, a zwłaszcza miejsca, w którym je otrzymywał:

„Spoglądając na moją własną życiową drogę i doświadczenia w relacjach między naszymi narodami, uważam dzisiejszą uroczystość za dzień o znaczeniu symbolicznym w mojej biografii. Przed rokiem otrzymałem w Berlinie Wielki Krzyż Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec, a przed siedmioma laty najwyższe polskie odznaczenie, Order Orła Białego. W jednym i drugim przypadku był to wyraz uznania i szacunku ze strony głów obydwu państw. Tymczasem dzisiaj, pod koniec mojej działalności publicznej, otrzymuję wyróżnienie od obywateli, reprezentowanych przez Towarzystwo Nagrody Mostu, od ludzi, którzy mieszkają na granicy naszych krajów. Czuję się też zaszczycony przez moich wybitnych poprzedników, laureatów Międzynarodowej Nagrody Mostu Miasta Görlitz / Zgorzelec. Wszystkie te osoby, poczynając od hrabiny Marion Dönhoff po księdza kardynała Miroslava Vlka są mi dobrze znane. Przed trzema laty sam miałem możność wygłaszania przemówienia, gdy wyróżnienie to otrzymywała Freya von Moltke – wielka Niemka o prawdziwy przykład relacji międzyludzkich dla nas wszystkich. Stając dzisiaj wraz z nią i pozostałymi laureatami w jednym szeregu, czuję szczególny zaszczyt".

W ostatnich latach życia Władysław Bartoszewski odwiedzał Görlitz jeszcze co najmniej dwukrotnie: we wrześniu 2009 r. z okazji jubileuszu dwudziestolecia stowarzyszenia wymiany studenckiej (GFPS) oraz w maju 2011 r. podczas otwarcia III. Saksońskiej Wystawy Krajowej „Via Regia – 800 lat na wspólnej drodze".

W marcu 2019 r. Władysław Bartoszewski powrócił do Görlitz, tym razem w roli bohatera wystawy poświęconej życiowym dokonaniom budowniczego mostów na pograniczu dwóch społeczeństw.

Otwarcie w Bibliotece Miejskiej, 8 marca 2019 r.

„Liczni goście uczestniczyli dzisiaj w Bibliotece Miejskiej w Görlitz w otwarciu wystawy Bartoszewski 1922 – 2015: Pod prąd – Pamięć – Pojednanie" – odnotowało na swym profilu internetowym Towarzystwo Niemiecko-Polskie Saksonii w dniu wernisażu.

Słowa inaugurujące spotkanie wygłosił Michael Zimmermann, wiceprzewodniczący Niemiecko-Polskiego Towarzystwa Saksonii. W imieniu gospodarzy – i z upoważnienia burmistrza Görlitz Siegfrieda Deinege – głos zabrała dyrektor Biblioteki Miejskiej, Ines Thoermer. Uczestników powitał dr Roland Löffler, dyrektor Saksońskiej Krajowej Centrali Edukacji Politycznej. Ważnym akcentem wernisażu stało się wystąpienie przybyłego na uroczystość

notierte die Deutsch-Polnische Gesellschaft Sachsen auf ihrer Website am Tag der Vernissage.

Einleitende Worte sprach Michael Zimmermann, stellvertretender Vorsitzender der Gesellschaft. Im Namen der Gastgeber und des Görlitzer Bürgermeisters Siegfried Deinege sprach Ines Thoermer, Direktorin der Stadtbibliothek. Die Gäste wurden auch von Dr. Roland Löffler begrüßt, dem Direktor der Sächsischen Landeszentrale für politische Bildung. Einen wichtigen Akzent der Ausstellungseröffnung setzte die Ansprache des Bürgermeisters von Zgorzelec, Rafał Gronicz. Kurator Marcin Barcz stellte nicht nur die Ausstellung selbst vor, sondern versuchte auch auf den im Kontext der Biografie von Władysław Bartoszewski besonders geeigneten Ort ihrer Präsentation hinzuweisen – auf die Stadtbibliothek:

„Dem Bibliotheksmilieu ist er immer treu geblieben. Heute befinden sich das Archiv von Władysław Bartoszewski in einer der ältesten Bibliotheken Polens – dem Ossolinski-Institut in Wrocław, von Görlitz ganz leicht zu erreichen. Dass Bartoszewski in seinen späten Lebensjahren als Politiker und Diplomat anerkannt war, basierte auf dem Vertrauen, das er jahrelang als Buchautor und Journalist gewonnen hatte. Und was er als seine größte Errungenschaft betrachtete, fasste er einmal so zusammen: Ich bin stolz, dass ich mich für keinen in meinem Leben verfassten Satz schämen muss, für kein einziges Wort“.

Abschließend sprach im Namen der Deutsch-Polnischen Gesellschaft Berlin Anita Baranowska-Koch, Gründerin der Berliner Bartoszewski-Initiative. In zahlreichen Ansprachen und Erinnerungen kehrte das Echo der Internationalen Brückepreisverleihung der Europastadt Görlitz/Zgorzelec an Władysław Bartoszewski im Oktober 2002 zurück.

burmistrza Zgorzelca, Rafała Gronicza. Kurator Marcin Barcz przedstawił nie tylko samą wystawę, lecz starał się również zwrócić uwagę na szczególnie pasujące do biografii Władysława Bartoszewskiego miejsce jej prezentacji… bibliotekę:

„Kręgom bibliotekarskim pozostał on na zawsze oddany. Dzisiaj archiwa Władysława Bartoszewskiego znajdują się w najstarszej polskiej bibliotece, Zakładzie Narodowym imienia Ossolińskich we Wrocławiu – łatwo osiągalnym z Görlitz. (…) Uznanie, którym Władysław Bartoszewski cieszył się w późniejszych latach życia jako polityk i dyplomata, opierało się na zaufaniu, które zdobywał przez dziesięciolecia jako autor książek i dziennikarz. Swe największe osiągnięcie podsumował kiedyś słowami: Jestem dumny, że nie muszę się wstydzić żadnego napisanego w życiu zdania, żadnego słowa.”

Na zakończenie, w imieniu Niemiecko-Polskiego Towarzystwa w Berlinie głos zabrała Anita Baranowska-Koch, założycielka berlińskiej Inicjatywy im. Władysława Bartoszewskiego. W licznych wystąpieniach i wspomnieniach powracało echo wyróżnienia Władysława Bartoszewskiego Międzynarodową Nagrodą Mostu Miasta Zgorzelec/Görlitz w październiku 2002 r.

Ausstellungseröffnung in der Stadtbibliothek Görlitz am 8. März 2019. Rafał Gronicz (Bürgermeister von Zgorzelec) mit Anita Baranowska-Koch (Bartoszewski-Initiative Berlin).

Otwarcie wystawy w Bibliotece Miejskiej w Görlitz, 8 marca 2019 r. Rafał Gronicz (burmistrz Zgorzelca) i Anita Baranowska-Koch (Inicjatywa im. W. Bartoszewskiego, Berlin).

Gäste der Ausstellungseröffnung in Görlitz am 8.03.2019

Goście podczas otwarcia wystawy w Görlitz, 8 marca 2019 r.

Für fotografische Dokumentation sorgte Renata Burdosz, Medienbeauftragte des Stadtamtes von Zgorzelec. Während des Treffens waren auch Vertreter der lokalen Presse anwesend, u. a. Axel Artl, stellvertretender Chefredakteur der sorbischen Zeitung „Serbske Nowiny“ (dort erschien am 12. März der Bericht „Biblioteka je hódna městnosć, wo Bartoszewskim powědać“). Die Ankündigung der Vernissage „Ausstellung erinnert an Brückepreisträger“ erschien u. a. im Lokalteil „Görlitzer Stadtleben“ der „Sächsischen Zeitung“ am 6. März 2019.

Am 29. März fand im Rahmen der Ausstellungspräsentation ein Autorentreffen mit Wolfgang Templin und am gleichen Tag die Vorführung des Films von Zofia Kunert „Brückenbauer“ statt. Die Einladung zu diesen Begleitveranstaltungen erschien in der „Sächsischen Zeitung“ am 26. März.

Dokumentację fotograficzną spotkania zapewniła Renata Burdosz, odpowiedzialna w Urzędzie Miasta Zgorzelec za współpracę z mediami. Podczas spotkania obecni byli również przedstawiciele lokalnej prasy, m.in. Axel Artl, zastępca redaktora naczelnego serbsko-łużyckiego pisma „Serbske Nowiny” (tam też w dniu 12 marca ukazał się reportaż zatytułowany „Biblioteka je hódna městnosć, wo Bartoszewskim powědać“). Zapowiedź wystawy pt „Ausstellung erinnert an Brückepreisträger” („Wystawa upamiętniająca laureata nagrody Mostu”) ukazała się m.in. w lokalnej rubryce („Görlitzer Stadtleben”) gazety „Sächsische Zeitung” w dniu 6 marca 2019 r.

29 marca w ramach wystawy odbyło się spotkanie autorskie z Wolfgangiem Templinem, a także (tego samego dnia) pokaz filmu Zofii Kunert „Budowniczy mostów”. Zaproszenie na wspomniane spotkania zamieściła 26 marca gazeta „Sächsische Zeitung“.

STANDORTE DER AUSSTELLUNG 2018/19

Im Verlauf eines Jahres erreichte die Ausstellung fünf deutsche Städte, die auf verschiedene Weise mit Bartoszewskis Biografie verbunden waren und wo heute die Erinnerung an ihn stets aktuell bleibt. Für manche Besucher war es die Möglichkeit, sich an vergangene Begegnungen zu erinnern, für andere ergab sich die Chance, sich erstmals mit der Person Bartoszewski zu beschäftigen. Dabei sind Berlin, Magdeburg, Hamburg, Dresden und Görlitz einige der vielen Meilensteine auf deutschen Wegen und Pfaden des polnischen Brückenbauers, der trotz tragischer Lebenserfahrungen ein menschenfreundlicher Optimist geblieben ist. Einer mit ungebrochenem Glauben an die Kraft zwischenmenschlicher Kontakte, des Gesprächs, des gesprochenen und geschriebenen Wortes.

Und die „Show" geht weiter. Im Mai und Juni 2019 gastierte die Ausstellung in Bonn (Sankt Augustin), dem Ziel des allerersten Deutschlandbesuches von Władysław Bartoszewski im Jahre 1965 und zugleich dem Ort seiner berühmten Bundestagrede am 28. April 1995 – eine wahrlich symbolische Zeitklammer seines damals 30-jährigen deutsch-polnischen Engagements. Weitere Stationen in Nordrhein-Westfalen stehen auf dem Reiseprogramm: Düsseldorf und Oberhausen. Vielleicht wird die Ausstellung eines Tages auch die bayerischen Universitätsstädte besuchen, wo Władysław Bartoszewski in den 80er Jahren als Gastprofessor tätig war.

LOKALIZACJE WYSTAWY 2018/2019 R.

W ciągu roku wystawa dotarła do pięciu niemieckich miast, w różnoraki sposób związanych z biografią Władysława Bartoszewskiego, w których pozostaje on wciąż pamiętany. Dla jednych odwiedzających była możliwością powrotu do dawnych spotkań, dla innych pierwszą okazją do zapoznania się z nazwiskiem Bartoszewski. Berlin, Magdeburg, Hamburg, Drezno i Görlitz to kilka z wielu kamieni milowych na niemieckich drogach i ścieżkach budowniczego mostów z Polski, który mimo tragicznych doświadczeń pozostał przyjaznym ludziom optymistą. Człowiekiem niezłomnej wiary w siłę kontaktów międzyludzkich, rozmowy, pisanego i mówionego słowa.

A droga prowadzi dalej. W maju i czerwcu 2019 roku wystawa gościła w Bonn (Sankt Augustin), celu pierwszej niemieckiej podróży Władysława Bartoszewskiego w roku 1965 i zarazem miejscu wygłoszenia jego słynnej mowy w Bundestagu 28 kwietnia 1995 roku – prawdziwie symboliczna klamra spinająca jego ówczesne 30-letnie zaangażowanie w sprawy polsko-niemieckie. W programie podróży figurują kolejne przystanki w Północnej Nadrenii-Westfalii: Düsseldorf, Oberhausen… Być może pewnego dnia wystawa dotrze także do miast uniwersyteckich Bawarii, gdzie Władysław Bartoszewski działał zawodowo w latach 80-tych.

Każda podróż ma swój cel. Prawdziwym celem wędrówki śladami Bartoszewskiego nie jest z pewnością wyłącznie upamiętnienie. Jest nim raczej zaproszenie do refleksji nad wskazówkami i inspiracjami zawartymi w jego życiowej historii, które

Jede Reise hat ihr Ziel. Das wahre Ziel dieser Wanderung auf Bartoszewskis Spuren ist sicherlich nicht nur das Gedenken. Es ist vielmehr die Einladung zur Überlegung, welche Hinweise und Inspirationen in seiner Lebensgeschichte enthalten sind, die für heutige Besucher aktuell und bedeutend sein können. Manche werden von dem Hauch des Widerstandes begeistert – gegen Diktaturen, gegen Hass, gegen Gleichgültigkeit, in der Bartoszewski die Wurzel des Bösen sah. Andere finden womöglich seinen Einsatz im Dienst der Erinnerung an Opfer der Gewalt inspirierend. Und mancher Ausstellungsgast wird sich vielleicht in der Rolle des Diplomaten und Menschen der Versöhnung sehen. Wie auch immer, wenn nur ein Besucher in sich den Geist des „stillen Helden des Alltags" entdeckt, dann hat die Ausstellung ihre Aufgabe erfüllt.

Die Ausstellung geht weiter auf Tournee durch Deutschland

Es folgt Ende Oktober Homburg (Saar). Endstation ist im November das Deutsche Polen-Institut in Darmstadt.

byłyby aktualne i ważne dla obecnych zwiedzających. Niektórych zainteresuje może duch oporu – przeciw dyktaturom, przeciw nienawiści, przeciw obojętności, w której Bartoszewski dostrzegał źródło wszelkiego zła. Inni za inspirujący uznają jego zaangażowanie w służbę pamięci o ofiarach przemocy. A ten czy ów z gości ujrzy się może w roli dyplomaty i człowieka pojednania. Jak by nie było, jeśli choć jeden zwiedzający odkryje w sobie „cichego bohatera codzienności", zadanie wystawy będzie można uznać za spełnione.

Dalsza podróż wystawy po Niemczech

Najbliższe otwarcie pod koniec października w Homburg (kraj Saary), a ostatni przystanek w listopadzie w Instytucie Polskim w Darmstadt.

Ein treuer Wegbegleiter vor Ort bei fast allen Veranstaltungen war das Plakat mit Władysław Bartoszewski, eingerahmt von der Europa-Flagge und der polnischen Fahne

Plakat z Władysławem Bartoszewskim na tle europejskiej i polskiej flagi towarzyszył nam wiernie podczas wielu wydarzeń związanych z wystawą

Herzlichen Dank an alle Mitstreiter- und Unterstützer-/innen!

Die Präsentation der Ausstellung in acht Standorten in Deutschland innerhalb von zwölf Monaten zu organisieren, wäre nicht möglich gewesen, wenn motivierte, engagierte Menschen die Botschaft von Władysław Bartoszewski nicht mitgetragen hätten. Auch die Deutsch-Polnischen Gesellschaften vor Ort, die uns bei den Vorbereitungen halfen und für entsprechende Werbung sorgten, sie alle können sich bewusst zu den Sympathisanten und Unterstützern der Bartoszewski-Initiative zählen. Sie haben es bewirkt, dass die Ausstellung so weite Kreise erreichte. Dafür sei Ihnen allen an dieser Stelle gedankt.

Ihre Anita Baranowska-Koch

Serdeczne podziękowania dla Wszystkich, którzy wspierali naszą inicjatywę

Prezentacja wystawy w ośmiu miejscach w ciągu 12 miesięcy nie byłaby możliwa bez zaangażowania i pomocy wielu osób popierających przesłanie Władysława Bartoszewskiego.
Kurator wystawy Marcin Barcz jak i członkowie lokalnych Towarzystw Niemiecko-Polskich szczególnie pomogli nam w przygotowaniach, zapewnili odpowiednie pomieszczenia i reklamę i zaliczają się do grona Inicjatywy im. W. Bartoszewskiego. To Oni sprawili, że wystawa dotarła do tak szerokiego kregu odbiorców.
Za to serdecznie wszystkim im dziękuję.

Anita Baranowska-Koch

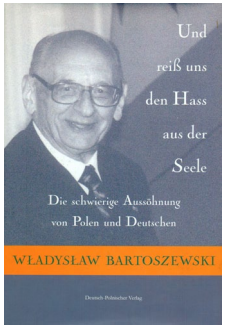

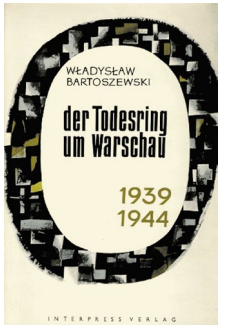

LITERATUREMPFEHLUNGEN
LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA

- W. Bartoszewski, Der Todesring um Warschau 1939-1944, *Interpress, Warszawa 1969;*
- W. Bartoszewski, Herbst der Hoffnungen: es lohnt sich, anständig zu sein, *Herder-Verlag, Freiburg im Breisgau, 1983;*
- W. Bartoszewski, Aus der Geschichte lernen? Aufsätze und Reden zur Kriegs- und Nachkriegsgeschichte Polens, mit einem Vorwort von Stanisław Lem, *Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1986;*
- W. Bartoszewski, Wer ein Leben rettet, rettet die ganze Welt, *Herder-Verlag, Freiburg im Breisgau 1986;*
- W. Bartoszewski, Erfahrungen meines Lebens. Es lohnt sich anständig zu sein, *Herder-Verlag, Freiburg im Breisgau 1989;*
- W. Bartoszewski, Warto być przyzwoitym. Teksty osobiste i nieosobiste, *Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów „W drodze", Poznań 1990, 2005;*
- W. Bartoszewski, Kein Frieden ohne Freiheit. Betrachtungen eines Zeitzeugen am Ende des Jahrhunderts, *Nomos Verlag, Baden-Baden 2000;*
- W. Bartoszewski, Und reiß uns den Hass aus der Seele. Die schwierige Aussöhnung von Polen und Deutschen, *Deutsch-Polnischer Verlag, Warszawa 2005;*
- W. Bartoszewski, O Niemcach i Polakach. Wspomnienia. Prognozy. Nadzieje, zanotowali Rafał Rogulski i Jan Rydel, *Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010;*
- W. Bartoszewski, Kropla drąży skałę? Co mówiłem do Niemców i o Niemcach przez ponad pół wieku, *PWN, Warszawa 2011;*
- W. Bartoszewski, Mein Auschwitz, *Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2015;*
- B. Schaefer (Hrsg.), Für Freiheit kämpfen – selbstbestimmt leben. Erinnerungen an Władysław Bartoszewski, *jetztzeit verlag, Hamburg 2017;*
- B. Schaefer (red.), Walczyć o wolność, żyć niezależnie. Wspomnienia o Władysławie Bartoszewskim, *Prószyński i S-ka, Warszawa 2017;*

FILM

- Zofia Kunert, Budowniczy mostów / Brückenbauer, 2017 (PL, D);
- Witold Bereś, Artur Więcek, Bartoszewski. Droga, 2012 (PL);

WŁADYSŁAW BARTOSZEWSKI 1922–2015

Widerstand – Erinnerung – Versöhnung

Pod prąd – Pamięć – Pojednanie

Veranstalter / Organizatorzy

Deutsch-Polnische Gesellschaft Berlin e. V.
Towarzystwo Niemiecko-Polskie w Berlinie

Bartoszewski-Initiative
Inicjatywa im. Bartoszewskiego

Förderer der Ausstellung / Promotorzy wystawy

Die Beauftragte der Bundesregierung für Kultur und Medien

DEUTSCH POLNISCHE WISSENSCHAFTS STIFTUNG | POLSKO NIEMIECKA FUNDACJA NA RZECZ NAUKI

Berlin

Der Regierende Bürgermeister von Berlin
Senatskanzlei

be Berlin

Magdeburg

Deutsch-Polnische Gesellschaft Sachsen-Anhalt e. V.
Niemiecko-Polskie Towarzystwo Saksonii-Anhalt

ottostadt magdeburg

Auslands-Gesellschaft Sachsen-Anhalt

Hamburg

Deutsch-Polnische Gesellschaft Hamburg e.V.
Towarzystwo Niemiecko-Polskie Hamburg z.T.

Mahnmal St. Nikolai
Museum I Aussichtsturm

Dresden + Görlitz

DEUTSCH-POLNISCHE GESELLSCHAFT SACHSEN
NIEMIECKO-POLSKIE TOWARZYSTWO SAKSONII

DREIKÖNIGSKIRCHE HAUS DER KIRCHE

Sächsische Landeszentrale für politische Bildung

Wir danken der Stiftung für deutsch-polnische Zusammenarbeit für die Ausleihe der Ausstellung.
Dziękujemy Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej za wypożyczenie wystawy.